

Bērna tiesības aiz slēgtām durvīm

Bērnu, kuriem atņemta brīvība, cilvēktiesības:
monitoringa mehānismu uzlabošana
(JUST/2013/JPEN/AG/4581)

Latvijas ziņojums

Aprīlis 2015

Latvijas Republikas tiesībsargs

Laila Grāvere
Anna Haružika
Zanda Rūsiņa
Tatjana Caune
Solvita Anskaitē

Satura rādītājs

1. Ievads	3
1.1. Par pētījuma iestādi.....	3
1.2. Metodoloģija.....	3
2. Starptautiskais regulējums	4
2.1. Cilvēktiesību instrumenti un to ratifikācijas statuss.....	4
2.2. Starptautisko institūciju rekomendācijas un bērniem pieejamie sūdzību iesniegšanas mehānismi.....	4
3. Nacionālais regulējums	10
3.1. Brīvību ierobežojošo iestāžu tiesiskais regulējums.....	10
3.2. Brīvību ierobežojošo iestāžu apraksts.....	12
3.3. Bērnu skaits 2013-2014.gadā brīvību ierobežojošās iestādēs.....	16
3.4. Bērniem pieejamie sūdzību iesniegšanas mehānismi.....	17
4. No teorijas līdz praksei: analīze	20
4.1. Monitoringa mehānismi.....	20
4.2. Bērniem pieejamie sūdzību iesniegšanas mehānismi iestādēs.....	21
4.2.1. Intervija ar darbiniekiem.....	21
4.2.2. Intervija ar bērniem un rekomendācijas.....	23
4.3. Intervija ar ieslodzījuma vietu pārvaldes pārstāvi un rekomendācijas.....	24
5. Secinājumi un rekomendācijas	25
Pielikums 1. “Brīvību ierobežojošās iestādes bērniem Latvijā”	27

1. Ievads

1.1. Par pētījuma iestādi

Tiesībsarga birojs ir nacionālā ombuda institūcija Latvijas Republikā. Tas tika izveidots 2007.gada 1.janvārī uz Valsts cilvēktiesību biroja bāzes. Tiesībsarga statusu, funkcijas un uzdevumus regulē Tiesībsarga likums (pieņemts 2006.gada 6.aprīlī). Šobrīd tiesībsarga institūcija valstī darbojas divtīto gadu un tiesībsarga pilnvaru termiņš ir pieci gadi.

Tiesībsarga biroja darbības galvenais mērķis ir veicināt cilvēktiesību aizsardzību un sekmēt, lai valsts vara tiktu īstenota tiesiski, lietderīgi un atbilstoši labas pārvaldības principam (Tiesībsarga likuma 1.pants).

Latvijas Republikā nav izveidots atsevišķs bērnu tiesībsarga jeb bērnu ombuda amats un institūcija tā darbības nodrošināšanai. Latvijas Republikas tiesībsargs vienlaikus veic tiesībsarga bērnu tiesību jautājumos funkciju. Birojā ir izveidota Bērnu tiesību nodaļa un juristi, kas strādā Bērnu tiesību nodaļā tikai ar bērna tiesību jautājumiem.

Jomas izpēti šī projekta ietvaros veica Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas kolektīvs: Bērnu tiesību nodaļas vadītāja Laila Grāvere (Mag.iur. Latvijas Universitāte un Mag.ped. Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas institūts, Liepājas Pedagoģiskais institūts – latviešu valodas skolotājas kvalifikācija, pielīdzināta maģistra grādam), juriskonsulte Anna Haružika (LL.M. Master in International and Human Rights Law, Tilburg University), juriskonsulte Zanda Rūsiņa (Mag.iur. Latvijas Universitāte), juriskonsulte Tatjana Caune (Mag.iur. Latvijas Universitātes Starptautisko attiecību institūts) un Pilsonisko un Politisko tiesību nodaļas juriskonsulte Solvita Anskaita (Mag.iur. Biznesa augstskola Turība).

1.2. Metodoloģija

Ziņojuma sagatavošanai tika izmantota projektam izstrādātā metodoloģija. Visi nepieciešamie dokumenti, piemēram, piekrišanas veidlapas bērniem un iestādes darbiniekiem un vadlīnijas intervijām, tika iztulkotas latviešu valodā.

Latvijas Republika nav ratificējusi Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem Papildprotokolu (Konvencijas pret spīdzināšanu Papildprotokols). Tomēr tiesībsarga pilnvaru apjoms, tostarp tiesības jebkurā laikā apmeklēt slēgtā tipa iestādes bez speciālas atļaujas, tiesības uzklaut bērnu viedokli bez viņa vecāku, aizbildņu, izglītības vai aprūpes un audzināšanas iestādes darbinieka klātbūtnes u.c., lielā mērā atbilst Konvencijas pret spīdzināšanu Papildprotokola IV nodaļā noteiktajiem kritērijiem, kuriem jāatbilst nacionālajam prevencijas mehānismam (NPM). Tādējādi jomas izpēte tika veikta, izmantojot gan tiesībsarga iepriekš iegūto informāciju un materiālus, esošās metodes un pieredzi, gan izstrādājot pieprasījumus aktuālās informācijas un statistikas datu apkopošanai, braucot monitoringa vizītēs uz slēgtā tipa iestādēm un intervējot bērnus, iestādes darbiniekus, atbildīgās iestādes pārstāvjus, un veicot Latvijas Republikas normatīvā regulējuma izpēti.

Lai nodrošinātu projekta mērķu izpildi, tika veiktas monitoringa vizītes četrās iestādēs: Iļģuciema (sieviešu) cietumā, Valsts sabiedrība ar ierobežotu atbildību Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīcā „Ainaži” (PNS „Ainaži”), sociālās korekcijas izglītības iestādē „Naukšēni” (SKII „Naukšēni”), Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem (zēniem). Minētās iestādes monitoringa vizītēm tika izvēlētas, jo ir dažāda tipa, bet to vienojošā pazīme ir bērnu brīvības ierobežošana.

Katrā iestādē tika intervēti bērni (mazākais skaits – 2 bērni Iļģuciema cietumā, lielākais skaits – 13 bērni SKII „Naukšēni”) un atbilstoši projekta izstrādātai metodoloģijai – 3 iestādes darbinieki: administrācijas pārstāvis, atbalsta personāla darbinieks un darbinieks, kas veic bērnu pieskatīšanu jeb uzraugošās funkcijas.

Tika veikta intervija ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes (IEVP) – iestādes, kas īsteno valsts politiku apcietinājuma kā drošības līdzekļa un brīvības atņemšanas kā kriminālsoda izpildes jomā, pārstāvi. Turklāt IEVP, psihoneiroloģiskajām slimnīcām, aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centram „Daugavpils”, Labklājības ministrijai (par valsts sociālās aprūpes centriem (VSAC)), Valsts policijai (par īslaicīgās aizturēšanas vietām), kā arī iestādēm, kur tika veiktas monitoringa vizītes, tika lūgts sniegt informāciju par bērnu skaitu, kuri 2013. un 2014.gadā tika ievietoti minētās iestādēs. Savukārt Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai (VBTAI) – iestādei, kas uzrauga un kontrolē bērnu tiesību ievērošanu Latvijā, tika lūgts sniegt informāciju par bērnu skaitu, kuri, atrodoties slēgtā tipa iestādē 2013. un 2014. gadā ir vērsušies VBTAI ar rakstisku iesniegumu par savu tiesību iespējamiem aizskārumiem.

Nacionālajā ziņojumā ir aprakstītas visas Latvijā esošās iestādes, kur bērniem tiek ierobežota brīvība, kā arī ir veikta normatīvā regulējuma analīze par sūdzību iesniegšanas mehānismiem slēgtā tipa iestādēs.

Pētījuma ietvaros tika izmantota gan kvalitatīvās, gan kvantitatīvās izpētes metodes, sniedzot analīzi par esošām problēmām un atbildes uz pētījuma jautājumiem skaitliskā un apkopotā veidā.

2. Starptautiskais regulējums

Šajā nodaļā ir norādīti Latvijai saistošie starptautiskie cilvēktiesību instrumenti, rekomendāciju un citu starptautisko pārbaužu mehānismu analīze.

2.1. Cilvēktiesību instrumenti un to ratifikācijas statuss

No.	Cilvēktiesību instrumenti	Parakstīšana/Datums	Ratifikācijas/Pievienošanas statuss/Datums
1.	Bērnu tiesību konvencija	-	14 Aprīlis 1992
1.1.	Bērnu tiesību konvencijas Papildprotokols par komunikācijas procedūru	Nav	Nav
2.	ANO Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgās, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem	-	14 Aprīlis 1992
2.1.	ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgās, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem papildprotokols	Nav	Nav
3.	Eiropas konvencija par spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanu	11 Septembris 1997	10 Februāris 1998
4.	Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija	10 Februāris 1998	27 Jūnijs 1997
5.	Eiropas Sociālā harta (ESC)	29 Maijs 2007	26 Marts 2013
5.1.	Protokols ar Eiropas sociālās hartas labojumiem	Nav	Nav

2.2. Starptautisko institūciju rekomendācijas un bērniem pieejamie sūdzību iesniegšanas mehānismi

Bērnu tiesību komiteja

2006.gada noslēguma apsvērumos¹ Latvijai Bērnu tiesību komiteja (Komiteja) ir veikusi šādas rekomendācijas attiecībā par tiesvedības nepilngadīgo lietās pārvaldību:

1) Komiteja iesaka dalībvalstij pilnīgi nodrošināt tiesvedības nepilngadīgo lietās normas, it īpaši Konvencijas 37., 40. un 39. pantu, ņemot vērā Komitejas ieteikumus, ko tā apstiprinājusi dienā, kad notika vispārēja diskusija par tiesvedību nepilngadīgo lietās (CRC/C/46, 203.–238. punkts), kā arī citas attiecīgās starptautiskās tiesību normas šajā jomā.

2) Komiteja arī iesaka dalībvalstij veikt dažus konkrētākus pasākumus, kuru mērķis būtu:

a) nodrošināt, lai apcietinājumā un pirmstiesas apcietinājumā esošajiem nepilngadīgajiem būtu pieejama juridiskā palīdzība, un nodrošināt neatkarīgus un efektīvus sūdzību iesniegšanas mehānismus, kā arī iespēju uzturēt regulāru saskarsmi ar savu ģimeni;

¹ UN Committee on the Rights of the Child, Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention, Concluding observations: Latvia (CRC/C/LVA/CO/2, 28 June 2006). Available at: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/LVA/CO/2&Lang=En

b) nodrošināt izglītojošu audzināšanu nepilngadīgajiem apcietinājuma un pirmstiesas apcietinājuma vietās un būtiski uzlabot viņu dzīves apstākļus šajās vietās;

c) pastiprinot procedūras, kas sekmē paātrinātu lietas izskatīšanu saskaņā ar starptautiski apstiprinātām tiesību uz taisnīgu tiesu garantijām, nodrošināt, ka brīvības atņemšana, tostarp turēšana pirmstiesas apcietinājumā, ir pēdējais līdzeklis, ko izmanto pēc iespējas īsāku laika posmu saskaņā ar tiesas nolēmumu, un

d) izstrādāt un īstenot brīvības atņemšanai alternatīvus pasākumus, tostarp probāciju, izlīgumu, sabiedrisko darbu un nosacītu notiesāšanu, kā arī pasākumus, lai efektīvi novērstu un izskaītu ar narkotiku un/vai alkohola lietošanu saistītus nodarījumus.

Komiteja pauž bažas par to nodarījumu skaita palielināšanos, kas saistīti ar alkohola lietošanu. Komiteju satrauc arī tas, ka nepilngadīgie bieži tiek ilgu laiku turēti pirmstiesas apcietinājuma vietās bez tiesas uzraudzības, kā arī satrauc sūdzības par sliktu izturēšanos pret apcietinātajiem.

Komiteja pauž bažas par to, ka patvēruma meklētājus un to bērnus uz robežas var turēt nepiemērotās aizturēšanas telpās, kur nav pieejama veselības aprūpe, un izraidīt bez iespējas saņemt juridisku konsultāciju. Komiteju satrauc tas, ka bērniem, kuri piedzimuši patvēruma meklētājiem, nevar izsniegt oficiālas dzimšanas apliecības. Komiteja iesaka dalībvalstij:

a) veikt pasākumus, lai bēgļu bērniem Latvijā nodrošinātu atbilstošas iespējas, tostarp pieeju juridiskām konsultācijām un veselības aprūpei, kā arī izglītības pieejamību neatkarīgi no bēgļu bērnu statusa;

b) nodrošināt, ka bērni, kam nepieciešams patvērums, tostarp no vecākiem nošķirti bērni, tiek aizturēti tikai gadījumos, kad tas ir vajadzīgs viņu interešu aizsardzībai un uz iespējami īsāku termiņu, kā arī ņemt vērā Konvencijas 37. pantu un 2005. gada Vispārējo komentāru Nr. 6 par izturēšanos pret nepavadītiem un nošķirti bērniem ārpus viņu izcelsmes valsts;

c) nodrošināt, ka bērni, kas piedzimuši patvēruma meklētājiem, tiek nekavējoties reģistrēti saskaņā ar Konvencijas 7. pantu;

d) veikt pasākumus Patvēruma likumā ietvertās "ģimenes" definīcijas paplašināšanai, lai veicinātu ģimenes atkalapvienošanu, un

e) izstrādāt robežsardzes, policijas un tiesu iestāžu darbinieku mācību programmas attiecībā uz Konvencijā ietvertajiem principiem un normām.

2013.gada 23.oktobrī Latvijas Republika iesniedza konsolidēto (trešais, ceturtais un piektais) ziņojumu par Konvencijas par bērna tiesībām izpildi Latvijā laikā no 2004.gada 1.janvāra līdz 2012.gada 30.jūnijam. Ziņojums tiks skatīts 2016.gada janvārī Komitejas 71 sesijā.

Diemžēl ir jānorāda, ka Latvija neievēro ANO Bērnu tiesību konvencijas 44.panta 1.punkta b) apakšpunktā noteikto termiņu ziņojuma komitejai iesniegšanai. Kavēšanas rezultātā tiek sniegta informācija par problēmām, kuras ir notikušas dzīvē pagātne, un vairs nav aktuālas.

Tomēr ir jāatzīmē, ka kopš 2006.gada ir notikuši nozīmīgi uzlabojumi juvenālās justīcijas jomā un vērojama pozitīvā tendence attiecībā uz notiesāto nepilngadīgo personu skaita samazināšanu.

- Būtiski samazinājās ieslodzīto nepilngadīgo personu skaits cietumos (2006.gadā – 191, bet 2013.gadā - 46²), kas lielākoties ir saistīts ar izmaiņām likumdošanā (samazinājusies brīvības atņemšanas soda piemērošana nepilngadīgajiem), kā arī ar kopējo notiesāto nepilngadīgo personu skaita samazināšanos (2004.gadā – 1420, bet 2013.gadā - 595 (2013)³). Kaut arī ir samazinājies kopējais noziedzīgo nodarījumu skaits, kopumā ir pieaudzis nepilngadīgo izdarīto mazāk smagu noziegumu skaits (īpatsvars)⁴. Tomēr pie kopējā notiesāto nepilngadīgo personu skaita samazināšanas aspekta ir jāņem vērā tas, ka Latvijā būtiski ir samazinājies kopējais iedzīvotāju skaits⁵.

- 2011.gadā tika pabeigta projekta realizācija notiesāto nepilngadīgo dzīves apstākļu uzlabošanai atbilstoši attīstīto Eiropas Savienības valstu standartiem Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem. Laika periodā no 2009.gada līdz 2011.gadam tika uzbūvēta apcietinājuma izpildes daļas ēka, kā arī renovēts administrācijas un notiesāto dzīvojamais korpus.

- Nepilngadīgās ieslodzītās personas tiek aktīvi iesaistītas resocializācijas programmās. Cēsu Audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem un Ilģuciema cietums ir līderi resocializācijas programmu īstenošanā, kuru ietvaros nepilngadīgās personas ir iesaistītas atkarību profilakses nodarbībās,

² Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2013. gada publiskais pārskats, 15.lpp.

³ Latvijas zinātņu akadēmija, Zinātnes Vēstnesis - 2014.g. 14.jūlijs

⁴ Pārskats par nepilngadīgo noziedzības stāvokli, noziedzīgos nodarījumus cietušajiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām 2013.gadā, 3.lpp

⁵ Iedzīvotāju skaits un dabiskās kustības galvenie rādītāji (27.02.2015.). Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-galvenie-raditaji-30260.html>

kristīgās audzināšanas programmās, uzvedības korekcijas un sociālo prasmju attīstības darbos, dzimumnoziedznieku un stresa mazināšanas programmās u.c.⁶

Cēsu Audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem priekšnieks norādīja, ka noziedzīgo nodarījumu skaits, kurus nepilngadīgās personas ir izdarījušas alkohola vai narkotisko vielu reibuma stāvoklī, joprojām ir ļoti liels.

Laī nodrošinātu Eiropas Savienības tiesību aktos noteikto prasību patvēruma jomā pilnīgu pārņemšanu, tādejādi veidojot pamatu saskaņotas, efektīvas un personu tiesības nodrošinošas patvēruma sistēmas pilnveidei Latvijā, šogad tiks pieņemts jauns Patvēruma likums. Tomēr ir jānorāda, ka pastāv vairākas problēmas attiecībā uz nepilngadīgo nepavadīto bērnu tiesību nodrošināšanu, piemēram, sodīšana par robežas nelikumīgo šķērsošanu, ievietošana īslaicīgās aizturēšanas vietās, izglītības nenodrošināšana, ģimenes atkalapvienošanas neveicināšana u.c.

Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija

1997.gada 27.jūnijā Latvija ratificēja ECPK. Vēlāk pievienojās Konvencijas protokoliem. ECPK ietvaros persona (likumiskais pārstāvis nepilngadīgās personas labā) var iesniegt pieteikumu par savu tiesību aizskārumu Eiropas Cilvēktiesību tiesā (ECT).

2014.gadā ECT pret Latviju tika izskatīti 503 pieteikumi, 484 no kuriem tika atzīti par nepieņemamiem. Tika pasludināti 19 spriedumi, no kuriem 16 tika konstatēti ECPK pārkāpums.

ECT netika izskatītas lietas pret Latviju, kas būtu saistītas ar bērnu brīvības atņemšanu.

Eiropas konvencija par spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanu

Eiropas Komiteja Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai cilvēka cieņu pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (Spīdzināšanas novēršanas komiteja) regulāri apmeklē Latvijas slēgta tipa iestādes. Spīdzināšanas novēršanas komiteja Latviju ir apmeklējusi vairākkārtīgi: 1999.gada 24.janvāris līdz 3.februāris; 2002.gada 25.sptembris – 4.oktobris; 2004.gada 5.maijs līdz 12.maijs; 2007.gada 27.novembris līdz 7.decembris; 2009.gada 3.decembris līdz 8.decembris; 2011.gada 5.septembris līdz 15.septembris; 2013.gada 12.septembris līdz 17.septembris.

Pēc 2007.gada 27.novembra – 7.decembra vizītes Spīdzināšanas novēršanas komiteja savā ziņojumā⁷ par vizīti Latvijā norādīja, ka nopietnas bažas rada tas, ka saskaņā ar delegācijas aptaujāto policijas darbinieku un aizturēto personu sniegto informāciju aizturētās personas (tostarp nepilngadīgas personas) pirms oficiālu liecību sniegšanas (advokāta klātbūtnē) nereti tiek nopratinātas neoficiāli, bez advokāta klātbūtnes. Viens policijas darbinieks atzina delegācijai, ka viņa personīgajā pieredzē apmēram 50% gadījumu atzīšanās tiek iegūta šādā neoficiālā nopratināšanā. Šāda situācija ir nepieņemama. Spīdzināšanas novēršanas komiteja aicināja Latvijas iestādes veikt atbilstīgus pasākumus, lai nodrošinātu, ka visām personām, kurām jāpaliek policijas iestādē, tiesības izmantot advokāta pakalpojumus tiek piešķirtas no to aizturēšanas brīža.

Spīdzināšanas novēršanas komiteja sniedza šādas rekomendācijas par apstākļiem Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem:

- a) pieprasīt Cēsu audzināšanas iestādes, Daugavpils cietuma un Jelgavas cietuma vadībai atgādināt saviem darbiniekiem, ka neviens no sliktas izturēšanās veidiem pret ieslodzītajiem (tostarp vārdisks aizskārumš) nav pieņemams un visi sliktas izturēšanās gadījumi tiks bargi sodīti;
- b) pastiprināt centienus jaunu risinājumu meklēšanā lielo kopmītnu tipa telpu aizstāšanai ar mazākām dzīvojamām vienībām Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem;
- c) nekavējoties ir jāpārtrauc visa Cēsu audzināšanas iestādes pirmstiesas apcietinājuma bloka darbība līdz tā renovācijas pabeigšanai;
- d) nodrošināt Cēsu audzināšanas iestādē un citu Latvijas ieslodzījuma vietu nepilngadīgo nodaļās strādājošajiem darbiniekiem īpašu apmācību darbam ar nepilngadīgajiem ieslodzītajiem;
- e) Cēsu audzināšanas iestādes notiesāto ieslodzīto dzīvojamās zonas abos stāvos ir jāuzlabo sanitāro mezglu stāvoklis;
- f) jāpārskata Cēsu audzināšanās iestādē nepilngadīgajiem pastāvošā "pašpārvaldes" sistēma.

⁶ Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2013. gada publiskais pārskats, 36-37.lpp

⁷ Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or degrading Treatment or Punishment from 27 November to 7 December 2007 (CPT/Inf (2009) 35, 15 December 2009). Pieejams: <http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2009-35-inf-eng.pdf>

Šajā sakarā Latvijas Republikas valdība atbildēja⁸, ka pirmstiesas apcietinājuma bloks Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem ir ticis slēgts, kā to ir rosinājusi Spīdzināšanas novēršanas komiteja. Turklāt ieslodzījuma vietu pārvalde ir izstrādājusi projektu "Cietumu būvniecības standartu izstrāde", kas paredz Cēsu audzināšanas iestāžu nepilngadīgajiem rekonstrukciju.⁹ (..)

Lai īstenotu personāla kontroli jautājumos, kas attiecas uz spīdzināšanas, necilvēcīgas, cietsirdīgas vai pazemojošas izturēšanās pret ieslodzītajiem aizliegumu, cietuma priekšnieks vai viņa vietnieks katru dienu veic personāla (apsardzes) instruktāžu. Projekts "*Latvijas probācijas un ieslodzījuma vietu sistēmas personāla kapacitātes celšana*" tika uzsākts 2008. gada septembrī. Projekta ietvaros tika izstrādātas cietumu personāla apmācības programmas un tika veiktas personāla apmācības.

Cēsu audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem darbojas kā notiesāto pašpārvaldes organizācija. Iestādes administrācijas pārstāvji vada šīs pašpārvaldes organizācijas darbību. Ieslodzītie, kas iesaistās šajā organizācijā, ar savu pozitīvo piemēru veicina pārējo ieslodzīto pozitīvo attieksmi pret sociāli noderīgiem pasākumiem un normām. Notiesāto pašpārvaldes organizācija iesaistās sporta, izglītības un citās aktivitātēs.

Saskaņā ar Cēsu audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem 2008./2009. gada apmācību programmām, kas paredzētas darbiniekiem, tika plānots apmācīt 44 uzraudzības iestādes amatpersonas saskarsmē ar ieslodzītajiem.

Pēc 2011. gada 5. septembra – 15. septembra vizītes Spīdzināšanas novēršanas komiteja savā ziņojumā¹⁰ par vizīti Latvijā norādīja uz problēmām saistībā ar nodrošināšanos pret sliktu izturēšanos pret ieslodzītajām personām Liepājas *Piejūras slimnīcas Psihiatriskajā klīnikā*.

Daži aizturētie nepilngadīgie delegācijai norādīja, ka policijas veiktajā pratināšanā nav bijis klāt neviens no vecākiem/aizbildņiem vai advokāts. Spīdzināšanas novēršanas komiteja ieteica veikt pasākumus, lai nodrošinātu, ka nepilngadīgie nesniedz liecības un neparaksta dokumentus, kas saistīti ar pārkāpumu, par kuru viņi tiek turēti aizdomās, bez advokāta (un, būtībā, pieaugušas personas, kam viņi uzticas) klātbūtnes un palīdzības.

Klīnikas direktors informēja delegāciju, ka pēc rekonstrukcijas programmas pabeigšanas ir paredzēts izveidot īpašu nodaļu vecākiem pacientiem un pārvietot bērnu nodaļu uz labāk piemērotām (mazāk slimnīcu atgādinošām) telpām.

Delegācija novēroja, ka tiek veikti pasākumi, lai bērniem un nepilngadīgajiem nodrošinātu vajadzībām atbilstīgas nodarbības un uzmanības novēršanas pasākumus (tostarp mūzikas terapiju trīs reizes nedēļā, rotaļlietas, spēles, grāmatas un piekļuvi datoram). Tomēr bija skaidrs, ka ir jādara vairāk – viena individuālās apmācības stunda nedēļā (paredzēta tikai bērniem, kas klīnikā uzturas ilgāk par divām nedēļām) nav uzskatāma par pietiekamu, un sporta nodarbību trūkums pacientiem šajā vecumā ir vēl viena būtiska nepilnība.

Komiteja ieteica arī censties vairāk Liepājas Piejūras slimnīcas psihiatriskās klīnikas pacientus iesaistīt atpūtas nodarbībās, kas ir piemērotas viņu vajadzībām, jo īpaši tas attiecas uz bērniem/nepilngadīgajiem.

Komiteja atzinīgi novērtēja, ka fiksācijas līdzeklis piesiešana nebija pielietots pret bērniem un nepilngadīgajiem.

Latvijas Republika atbildēja¹¹, ka Valsts policijas koledža nodrošina apmācības jautājumos, kas saistīti ar bērnu tiesību aizsardzību.

Veselības ministrija piekrīt Spīdzināšanas novēršanas komitejas ieteikumam, un risinājums tiks rasts, veicot renovācijas / būvniecības darbus un izveidojot mazākas un personalizētākas telpas klīnikā. Ar Eiropas Reģionālās attīstības fonda atbalstu tika plānots renovēt stacionārās iekārtas, tajā skaitā bērnu palātas un vecāka gadagājuma pacientu (gerontoloģijas) palātas klīnikā.

Psihosociālās rehabilitācijas aktivitātes klīnikā sniedz ergoterapeits, mūzikas terapeits, kustību un mākslas terapeits. Veselības ministrija piekrīt Spīdzināšanas novēršanas komitejas ieteikumam paplašināt minētās terapeitiskās iespējas, kas līdz šim bija ierobežotas, jo trūka piemērotu telpu.

⁸ Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment from 27 November to 7 December 2007 (CPT/Inf (2009) 35, 15 December 2009). Pieejams: <http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2009-35-inf-eng.pdf>

⁹ Skat. para. 2.2. "Bērnu tiesību komiteja"

¹⁰ Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 15 September 2011 (CPT/Inf(2013)21, 27 August 2013). Pieejams: <http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2013-20-inf-eng.pdf>

¹¹ Response of the Latvian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Latvia from 5 to 15 September 2011 (CPT/Inf (2013)21, 27 August 2013). Available at: <http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2013-21-inf-eng.pdf>,

Pēc 2013.gada 12.septembra – 17.septembra vizītes Spīdzināšanas novēršanas komiteja savā ziņojumā¹² norādīja uz problēmām īslaicīgās aizturēšanas vietās (ĪAV).

Personas, kas turētas izmeklēšanas cietumā, joprojām bieži un nereti atkārtoti tiek nosūtītas atpakaļ uz policijas īslaicīgās aizturēšanas telpām, ja tiek uzskatīts, ka tas ir vajadzīgs izmeklēšanas veikšanai un tiesvedībai. Normatīvie akti joprojām nenosaka laika ierobežojumus šādam atkārtotam uzturēšanās ilgumam, un apmeklētajās policijas iestādēs tās svārstījās no dažām dienām līdz vairāk nekā mēnesim. Piemēram, Dobeles iecirkņa īslaicīgās aizturēšanas vietā delegācija tikās ar pirmstiesas apcietinājumā esošu nepilngadīgu personu, kura no 2013.gada jūlija sākuma līdz septembra vidum trīs reizes sūtīta no Cēsu audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem atpakaļ uz iecirkni (vienā gadījumā – uz 13 dienām). Kā Spīdzināšanas novēršanas komiteja jau agrāk ir uzsvērusi, ievērojot iespēju novērst sliktu izturēšanos un konkrētos sliktos apstākļus policijas īslaicīgās aizturēšanas telpās, ir ievērojami labāk veikt personu, kuras nosūtītas uz izmeklēšanas cietumiem, tālāku nopratināšanu ieslodzījuma vietā, nevis policijas telpās. Spīdzināšanas novēršanas komiteja atkārtoti aicināja Latvijas iestādes veikt pasākumus, tostarp normatīvajā regulējumā, lai nodrošinātu, ka ieslodzīto nosūtīšana atpakaļ uz policijas aizturēšanas telpām tiek pieprasīta un atļauta tikai ārkārtējos gadījumos, īpašu iemeslu dēļ un uz iespējami īsāku laika posmu un to drīkst veikt, vienīgi pamatojoties uz prokurora vai tiesneša skaidru atļauju, nevis uz policijas izmeklētāja vienpusēju lēmumu.

Spīdzināšanas novēršanas komiteja noskaidroja, ka visās policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās ir ierīkots āra pagalmiņš pastaigai svaigā gaisā. Tā ir pozitīva pārmaiņa. Tomēr komitejai radās bažas, ka pilngadīgie aizturētie kopumā joprojām drīkstēja atrasties svaigā gaisā tikai 30 minūtes, ņemot vērā rekomendācijas, ko Spīdzināšanas novēršanas komiteja pauda pēc iepriekšējām vizītēm. Attiecībā uz to Latvijas iestādes informēja delegāciju, ka Valsts policijas priekšnieks 2013.gada janvārī ir izsūtījis vēstuli, kas paredz, cita starpā, personām, kas aizturētas ilgāk par 24 stundām, nodrošināt, ciktāl iespējams, katru dienu vienu stundu ilgu pastaigu svaigā gaisā. Tomēr, ciktāl delegācija varēja pārliecināties, nevienā no apmeklētajām īslaicīgās aizturēšanas vietām darbinieki nezināja par šādas vēstules esamību. Turklāt šķita, ka pastaigas svaigā gaisā, ko dažās policijas iestādēs dažreiz piedāvā nepilngadīgajiem, ilgst mazāk par stundu (pretēji spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem).

Spīdzināšanas novēršanas komiteja atkārtoti rekomendēja visām personām, kuras policija ir aizturējusi uz 24 stundām vai ilgāk, nodrošināt pastaigu svaigā gaisā un katram, kurš tiek turēts policijas aizturēšanas telpās ilgāk par 48 stundām, ir tiesības uz vismaz vienu stundu ilgu pastaigu svaigā gaisā katru dienu.

Latvijas Republika atbildēja¹³, ka jāņem vērā, ka apcietinātās personas netiek turētas ĪAV bez pamatotas nepieciešamības un pēc visu nepieciešamo izmeklēšanas darbību veikšanas tās tiek nekavējoties nogādātas izmeklēšanas cietumā. Jāuzsver, ka aizdomās turētajai personai bez kavēšanās tiek nodrošināta iespēja nokļūt izmeklēšanas cietumā. Tomēr, lai nodrošinātu normālu kriminālprocesa darbību, lai noskaidrotu faktus saistībā ar lietu un sasniegtu kriminālprocesa mērķi, dažkārt ir nepieciešams nekavējoties veikt atbilstošus un steidzamus izmeklēšanas pasākumus. Tādēļ iestādei, kas atbild par attiecīgās tiesvedības procedūras veikšanu, ir tiesības, ievērojot likumā noteiktās robežas, pieņemt jebkuru procesuālo lēmumu un veikt jebkuru procesuālo darbību. Minētās iestādes iepriekšminēto tiesību pielietošanas ierobežošanai līdz "ļoti īpašos izņēmuma gadījumos" un saskaņā ar "īpašu iemeslu" varētu būt negatīva ietekme uz ātru izmeklēšanas veikšanu. Kriminālprocesa likums paredz, ka personai, kas atrodas īslaicīgā apcietinājumā, kā paredzēts likumā, var tikt atņemta brīvība uz laiku līdz 48 stundām no faktiskā aizturēšanas brīža, ja fakti sniedz pamatotu iemeslu uzskatīt, ka šī persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Vairākos gadījumos objektīvu apstākļu dēļ nav iespējams identificēt un reģistrēt visus paveiktā nozieguma apstākļus, kā arī veikt visas nepieciešamās procesuālās darbības attiecībā uz aizturēto. Tādēļ, ja tiek pieņemts lēmums aizdomās turamai personai kā drošības līdzekli piemērot apcietinājumu, šajā laikā var rasties nepieciešamība nosūtīt šo personu uz ĪAV, lai veiktu nepieciešamās procesuālās darbības, kas nevar tikt veiktas izmeklēšanas cietumā. Tas attiecas arī uz notiesātajiem ieslodzītajiem, ja pirmstiesas izmeklēšanas stadijā tiek identificēta to saistība ar citu kriminālprocesu. Turklāt jāatzīmē, ka rajona (pilsētas) tiesas un apgabaltiesas priekšsēdētāji tiek aicināti plašākā mērogā izmantot

¹² Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 12 to 17 September 2013 (CPT/Inf(2014)6, 11 March 2014). Pieejams: <http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2014-05-inf-eng.pdf>

¹³ Response of the Latvian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Latvia from 12 to 17 September 2013 (CPT/Inf (2014)6, 11 March 2014). Available at: <http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2014-06-inf-eng.pdf>

videokonferences, lai nepieļautu nepilngadīgo personu ilgstošu uzturēšanos ĪAV, tādējādi nodrošinot, ka nepilngadīgie ieslodzītie izmanto tiesības, kas paredzētas Latvijas Soduzpildes kodeksā un *Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā*.

2013. gada 14. janvārī visām policijas struktūrvienībām tika nosūtīta vēstule, ko parakstījis Valsts policijas priekšnieks, ar lūgumu sniegt vienu stundu, bet ne mazāk kā 30 minūtes, ilgas nodarbības svaigā gaisā zem klajas debess personām, ko policija ir aizturējusi uz vairāk nekā 24 stundām. 2014. gada janvārī Valsts policija atkārtoti nosūtīja vēstuli visām reģionālajām policijas nodaļām ar skaidriem norādījumiem, lai novērstu pārkāpumus, ko identificējusi komiteja. Turklāt, pamatojoties uz Iekšlietu ministrijas atzinumu attiecībā uz revīziju, Valsts policijai tika uzticēts pārskatīt darbinieku amatu sarakstus reģionālajās policijas nodaļās, lai nodrošinātu personāla piemērotību darbam īslaicīgās aizturēšanas vietās.

ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem papildprotokols

Latvijas Republika Konvencijas pret spīdzināšanu papildprotokolu nav ratificējusi, līdz ar to Latvijā nav izveidots arī šāds preventīvais kontroles mehānisms, lai novērstu spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu apiešanos slēgta tipa iestādēs. Šajā sakarā tiesībsargs 2012. gada 17. februārī vērsās pie Ministru prezidenta ar lūgumu paust nostāju par iespēju parakstīt un ratificēt šo papildprotokolu. Ministru kabineta 2012. gada 30. marta atbildē tika norādīts, ka jautājums par Konvencijas pret spīdzināšanu papildprotokola ratificēšanu nākotnē varētu tikt aktualizēts, vienlaikus norādot, ka tiesībsarga pilnvaru apjoms lielā mērā atbilst Konvencijas pret spīdzināšanu papildprotokolu IV nodaļā noteiktajiem kritērijiem, kuriem jāatbilst nacionālajam preventīvajam mehānismam (NPM).

Tiesībsarga birojs

Monitoringa vizītes uz slēgta tipa iestādēm, kurās atrodas nepilngadīgie, veic nacionālā ombuda institūcija (Tiesībsarga birojs). Atbilstoši Tiesībsarga likuma 11. pantam, tiesībsargam ir šādas funkcijas: 1) veicināt privātpersonu cilvēktiesību aizsardzību; 2) sekmēt vienlīdzīgas attieksmes principa ievērošanu un jebkāda veida diskriminācijas novēršanu; 3) izvērtēt un veicināt labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē; 4) jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu, atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu; 5) sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un par tiesībsarga darbu. Tiesībsarga likuma 13. panta 3. punkts paredz tiesībsargam tiesības jebkurā laikā bez speciālas atļaujas apmeklēt slēgta tipa iestādes, brīvi pārvietoties iestādes teritorijā, apmeklēt visas telpas un vienatnē satikties ar personām, kuras tiek turētas slēgta tipa iestādēs. Savukārt minētā panta 3. punkts paredz tiesības uz klausīt bērna viedokli bez viņa vecāku, aizbildņu, izglītības vai aprūpes un audzināšanas iestādes darbinieka klātbūtnes, ja bērns to vēlas. Tiesībsargs un tiesībsarga biroja darbinieki apmeklē ne tikai ieslodzījuma vietas, kurās ir ievietoti bērni, bet arī citas slēgta tipa iestādes nepilngadīgajiem.

Pārbaudes vizītes uz slēgta tipa iestādēm, kurās ievietoti nepilngadīgie: 2014. gadā - PNS „Ainaži”; 2013. gadā - VSIA „Piejūras slimnīca” Liepājas bērnu psihoneiroloģiskā nodaļa, VSIA Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca; 2012. gadā - VSIA „Piejūras slimnīca” psihiatriskā klīnika; VSIA psihoneiroloģiskā slimnīca „Ģintermuiža”; PNS „Ainaži”, VSIA „Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs”; VSIA „Bērnu klīniskā universitātes slimnīca” Gaiļezērā; Ilģuciema cietums, Cēsu audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem; 2011. gadā - PNS „Ainaži”; VSIA „Piejūras slimnīca” psihiatriskā klīnika; VSIA „Ģintermuiža” psihoneiroloģiskā slimnīca; VSIA „Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca”; VSIA „Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs”; VSIA „Bērnu klīniskā universitātes slimnīca” Gaiļezērā; VSIA „Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca”; VSAC „Rīga” filiāle „Rīga”, filiāle „Pļavnieki”; VSAC „Kurzeme” filiāle „Liepāja”; VSAC „Latgale” filiāle „Kalkūni”.

Monitoringa vizītes vieta un mērķis tiek izvēlēts atbilstoši Tiesībsarga biroja saņemtajai informācijai, telefoniskai, rakstveida (iesniegumu formā, arī elektroniskā), kā arī pēc tiesībsarga iniciatīvas konkrēta jautājuma izpētei. Pēc vairākiem viena veida slēgta tipa iestāžu apmeklējumiem tiek sniegtas rekomendācijas atbildīgajām institūcijām. Situācijas apzināšanai pēc rekomendāciju sniegšanas tiek veiktas atkārtotas vizītes. Savukārt, ja pēc vizītes tiek konstatēts, ka ir nepieciešami grozījumi normatīvajos aktos, seko darbs ar atbildīgajām institūcijām, lai īstenotu grozījumu ieviešanu normatīvajā regulējumā. Lielākā daļa tiesībsarga sniegto rekomendāciju ir pieejamas tiesībsarga mājaslapā www.tiesibsargs.lv un visos gadījumos tiek nosūtītas atbildīgajām iestādēm.

Saņemot iesniegumus saistībā ar bērnu tiesību iespējamiem pārkāpumiem, tostarp, iesniegumus no slēgta tipa iestādēm, tie tiek izskatīti pēc iespējas ātrāk, bet ne vēlāk kā viena mēneša laikā. Atbilstoši Tiesībsarga likuma 24. panta 1. punktam izskatījis personas iesniegumu vai arī pēc savas iniciatīvas tiesībsargs lemj par pārbaudes lietas ierosināšanu. Pārbaudes lietas

izskatīšanas procesā (atsevišķos gadījumos jau iesnieguma izskatīšanas stadijā) tiek pieprasīta informācija no atbildīgajām institūcijām, steidzamākos gadījumos arī telefoniska un elektroniska. Atsevišķos gadījumos, kad saņemtā informācija ir satraucoša un ir nepieciešams reaģēt nekavējoties, tiek pieņemts lēmums apmeklēt konkrēto slēgta tipa iestādi. Iesniegumi par iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem tiek izskatīti prioritārā kārtībā. Pabeidzot pārbaudes lietu, tiek sagatavots atzinums, kuram ir rekomendējošs raksturs. Gan vizīšu laikā, gan arī atbildot uz saņemtajām sūdzībām, nepilngadīgie un/vai viņu pārstāvji tiek informēti par tiesībsarga funkcijām un uzdevumiem, kā arī par šo personu tiesībām, tostarp vērsties pēc palīdzības Tiesībsarga birojā.

3. Nacionālais regulējums

Šajā sadaļā ir aplūkots Latvijas Republikas normatīvais regulējums par brīvību ierobežojošām iestādēm, aprakstītas iestādes, kurās bērniem tiek ierobežota brīvība, norādīti statistikas dati par bērnu skaitu šajās iestādēs, kā arī aplūkoti sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas mehānismi atbilstoši Latvijas Republikas normatīvajām regulējumiem.

3.1. Brīvību ierobežojošo iestāžu tiesiskais regulējums

Saskaņā ar Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem pie administratīvās atbildības un kriminālatbildības var saukt bērnu, kurš administratīvo pārkāpumu vai noziedzīgu nodarījumu izdarījis pēc 14 gadu vecuma sasniegšanas.

Ja bērns ir izdarījis darbības, par kurām paredzēta kriminālatbildība vai izdarījis administratīvu pārkāpumu un citādi nav iespējams noskaidrot bērna identitāti un sastādīt administratīvā pārkāpuma protokolu, bērnu nogādā policijas iestādē. Administratīvā pārkāpuma izdarīšanas gadījumā vai, kad nepieciešams noskaidrot bērna identitāti, bērnu var aizturēt uz laiku līdz 3 stundām. Kriminālprocesa ietvaros nepilngadīgā aizturēšana bez izmeklēšanas tiesneša lēmuma, ja pastāv aizturēšanas nosacījumi, ir pieļaujama uz laiku līdz 48 stundām. Policijā nogādāto bērnu nedrīkst turēt kopā ar pilngadīgiem likumpārkāpējiem, un bērnam nodrošināma pastāvīga pieaugušā uzraudzība¹⁴.

Bērna tiesību garantijas laikā, kad viņš ir aizturēts par administratīvo pārkāpumu vai noziedzīgu nodarījumu, apcietināts, arestēts vai atrodas brīvības atņemšanas vietā, nosaka likumi, kas paredz administratīvo atbildību un reglamentē kriminālprocesu vai soda izciešanu¹⁵. Latvijā bērna brīvības atņemšanu regulē Krimināllikums, Kriminālprocesa likums un Latvijas Sodū izpildes kodekss un Apcietinājumā turēšanas kārtības likums. Savukārt pie administratīvās atbildības bērnu var saukt pēc Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa normām.

Apcietinājums var tikt piemērots kā drošības līdzeklis nepilngadīgajam, kuru tur aizdomās vai kuram ir apsūdzētā statuss kriminālprocesā. Gadījumos, ja nepilngadīgajam tiek piemērots apcietinājums, nepilngadīgā apcietināšanas kārtību regulē atsevišķas Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma normas, kas maksimāli nodrošina bērna tiesības apcietinājuma laikā.

Ņemot vērā, ka pie kriminālatbildības var saukt bērnu, kurš likumpārkāpuma izdarīšanas brīdī ir sasniedzis vismaz 14 gadu vecumu, tad arī aizdomās turamā statusu vai apsūdzētā tiesisko statusu nevar iegūt bērns, kurš noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī ir jaunāks par 14 gadiem. Šī iemesla dēļ arī apcietinājumu nevar piemērot bērnam, kurš vēl nav sasniedzis 14 gadu vecumu.

Sobrīd apcietinātie zēni tiek izvietoti Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, kur izcieš sodu arī notiesātie nepilngadīgie zēni, kas kopumā ir vērtējams pozitīvi, jo Cēsu audzināšanas iestāde ir jaunbūvētas telpas, speciāli aprīkotas un piemērotas bērnu vajadzībām. Notiesātie zēni no apcietinātajiem zēniem ir nošķirti. Savukārt apcietinātās nepilngadīgās meitenes tiek ievietotas Ilģuciema sievietu cietumā kopā ar notiesātajām meitenēm. Lai arī formāli tas skaitās normatīvo aktu pārkāpums ne leslodzījuma vietu pārvalde, ne Ilģuciema sievietu cietuma administrācija neplāno veikt nekādas būtiskas izmaiņas šajā jautājumā, skaidrojot to ar ļoti mazo nepilngadīgo meiteņu skaitu, kas ir apcietinātas vai notiesātas, lai būtu lietderīgi veikt telpu pārplānošanu. Nepilngadīgās meitenes ir nošķirtas no pieaugušajām notiesātajām sievietēm. Kopējais apcietinājuma termiņš nedrīkst pārsniegt 12 mēnešus¹⁶.

Būtiskākais, ko likumdevējs ir paredzējis nepilngadīgajiem apsūdzētā statusā, ir obligāta aizstāvja piedalīšanās tiesas sēdē. Aizstāvja piedalīšanās kriminālprocesā ir obligāta, ja apsūdzētais ir nepilngadīga persona¹⁷. Gadījumos, kad šī prasība nav tikusi nodrošināta, lieta ir jāskata vēlreiz. Šis princips ir nostiprināts arī tiesu praksē. Līdz ar to aizstāvim ir jāpiedalās pat tad, ja pats nepilngadīgais

¹⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 59.pants.

¹⁵ Turpat 57.pants.

¹⁶ Kriminālprocesa likuma 278.pants.

¹⁷ Kriminālprocesa likuma 83.panta pirmās daļas 1.punkts.

to nevēlētos un nepilngadīgā atteikšanās no aizstāvja nav saistoša procesa virzītājam. Procesā virzītājam pašam jāauzicina aizstāvis gadījumā, ja persona pati nav vienojusies ar aizstāvi¹⁸.

Taču šajā sakarā ir jānorāda, ka valstī izveidotais mehānisms, kas paredz atbrīvot personas no samaksas par aizstāvja palīdzību, pamatojoties uz viņa mantisko stāvokli, nedarbojās pietiekami efektīvi. Kaut arī Kriminālprocesa likumā ir paredzēta aizstāvja obligāta piedalīšanās kriminālprocesā nepilngadīgām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, likumā nav noteikts, ka šīs tiesības ir realizējamas bez maksas. Nepilngadīgā persona var tikt atbrīvota no samaksas par aizstāvja palīdzību tikai gadījumos, ja tā ir atteikusies no aizstāvja palīdzības, vai tā ir lūgusi atbrīvot no samaksas naudas līdzekļu trūkuma dēļ, iesniedzot tiesai par to pierādījumus.

Nepilngadīgajam var piemērot visus tos pašus drošības līdzekļus, ko pilngadīgām personām, tomēr likums izdala divus īpaši piemērojamus drošības līdzekļus, kas piemērojami tikai nepilngadīgajiem, proti:

- 1) nodošanu vecāku vai aizbildņu pārraudzībā;
- 2) ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē.

Sociālās korekcijas izglītības iestāde Latvijā šobrīd ir tikai viena un tā atrodas Naukšēnos.¹⁹ Tajā pārsvarā tiek ievietoti bērni, kuri nav sasnieguši kriminālatbildības vecumu un bērnu nodarījums ir skatīts pēc Audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas likuma, nevis Krimināllikuma normām.

Ja nepilngadīgais aizdomās turētais tiek notiesāts ar brīvības atņemšanu un spēkā stājas tiesas spriedums, tad atkarībā no nepilngadīgā dzimuma tie tiek ievietoti soda izciešanas vietās vai nu Ilguciema sievietu cietuma atsevišķā nodaļā, kas iekārtota kā audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem, vai Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem.

Brīvības atņemšanas laiks bērnam nedrīkst pārsniegt: desmit gadus — par sevišķi smagiem noziegumiem; piecus gadus — par smagiem noziegumiem, kas saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu vai izraisījuši smagas sekas; divus gadus — par citiem smagiem noziegumiem. Par kriminālpārkāpumiem un mazāk smagiem noziegumiem brīvības atņemšanas sods nepilngadīgajam nav piemērojams.²⁰

Brīvības atņemšanas vietās šķirti tur nepilngadīgos un pieaugušos.²¹ Lai nostiprinātu resocializācijas rezultātus un dotu iespēju iegūt vispārējo izglītību vai profesionālo sagatavotību, notiesātos, kas sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu, ar brīvības atņemšanas iestādes administratīvās komisijas lēmumu var atstāt audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem līdz mācību gada beigām vai soda termiņa beigām, bet ne ilgāk kā līdz divdesmit viena gada vecuma sasniegšanai. Izņēmuma gadījumā ar administratīvās komisijas lēmumu notiesāto, kas sasniegjis divdesmit viena gada vecumu, var atstāt audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem līdz mācību gada beigām.²²

Latvija ir noteikusi pilngadīgajiem notiesātajiem, kuri pilngadību sasniedz ieslodzījuma vietā, pozitīvāku regulējumu, nekā to prasa starptautiskie standarti, līdz ar to pilngadību sasniegušajiem notiesātajiem ir iespēja līdz divdesmit viena gada vecuma sasniegšanai turpināt soda izciešanu kopā ar nepilngadīgajām personām. Iepriekš minētajam regulējam ir leģitīms mērķis – resocializācijas rezultātu nostiprināšana un izglītības posma pabeigšana. Notiesātie nepilngadīgie var turpināt mācības. Mācību process brīvības atņemšanas iestādēs nepilngadīgajiem ir tuvināts vispārējās izglītības iestādes prasībām. Nereti tieši pēc notiesāšanas nepilngadīgais atsāk mācības pēc ilga laika, jo, būdams brīvībā, skolu neapmeklēja. Tāpat ir iespēja apmeklēt interešu izglītības nodarbības un sportu.

Likums paredz arī iespēju ar audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem priekšnieka atļauju nepilngadīgā notiesātajam atstāt iestādes teritoriju uz laiku, kas nepieciešams eksāmenu kārtīšanai vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē. Šajā laikā audzināšanas iestāde nodrošina nepilngadīgā notiesātā uzraudzību.

Katram bērnam, kurš atrodas ar brīvības ierobežošanu saistītā iestādē, ir tiesības vērsties ar iesniegumu bērna tiesību aizsardzības institūcijās. Šī sarakste nav cenzējama. Iestādes vadītājs nodrošina, lai iesniegums nekavējoties tiktu nosūtīts adresātam.

3.2. Brīvību ierobežojošo iestāžu apraksts

Latvijā ir 8 veidi iestāžu, kurās bērniem tiek ierobežota brīvība: 1) ĪAV; 2) audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem; 3) sociālās korekcijas izglītības iestāde; 4) psihoneiroloģiskās slimnīcas; 5)

¹⁸ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums 19.panta otro daļa.

¹⁹ Kriminālprocesa likuma 243.panta

²⁰ Krimināllikuma 65. panta otrā daļa.

²¹ Latvijas Sodų izpildes kodeksa 18.pants.

²² Turpat 50.⁷ panta trešā daļa.

aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrs; 6) profilakses iestāde; 7) VSAC; un 8) rehabilitācijas iestāde bērniem, kuriem ir atkarības problēmas no alkohola, narkotiku vai citu psihoaktīvo vielu lietošanas.

Īslaicīgās aizturēšanas vietas

Īslaicīgās aizturēšanas vietas ir Valsts policijā un Drošības policijā izveidotas speciāli aprīkotas telpas, kurās var tikt ievietoti un turēti dažādu kategoriju aizturētie nepilngadīgie: 1) nepilngadīgie, kuriem aizturēšana tiek piemērota kā procesuālais piespiedu līdzeklis kriminālprocesā, ja pastāv aizturēšanas iemesli, uz laiku līdz 48 stundām bez izmeklēšanas tiesneša lēmuma; 2) administratīvi aizturētie nepilngadīgie uz laiku ne ilgāk kā līdz 4 stundām; 3) apcietinātās un notiesātās nepilngadīgās personas procesuālo darbību veikšanai²³.

Aizturētos ĪAV ievieto kamerās. Nepilngadīgos aizturētos un pilngadīgos aizturētos, aizturētos zēnus un meitenes izvieto atsevišķi. Atsevišķi izvieto administratīvi aizturētos nepilngadīgos un aizturētos kriminālprocesa ietvaros, apcietinātos un notiesātos. ĪAV tiek nodrošināta esošo personu pastāvīga uzraudzība, novērošana un apsardzība. ĪAV apmeklējotās personas un aizturētajiem atnestie priekšmeti tiek pārbaudīti. Katram aizturētajam kamerā nodrošina atsevišķu gultu, gultas piederumus un dvieli. Kamerā ir sanitārais mezgls, sols, pie sienas piestiprināts plaukts un signālpoga policijas amatpersonas izsaukšanai gadījumā, ja kamera atrodas ārpus policijas amatpersonas redzesloka. Aizturētajiem tiek nodrošināta ēdināšana trīs reizes dienā, no tām vienu reizi siltu ēdienu, kā arī jebkurā laikā tiek nodrošināts dzeramais ūdens. ĪAV nepilngadīgajiem un pilngadīgajiem aizturētajiem tiek noteiktas atšķirīgas uztura normas un laiks pastaigām. Ja aizturētais nepilngadīgais ĪAV atrodas ilgāk par 24 stundām, viņam ir tiesības uz vismaz vienu stundu ilgu pastaigu svaigā gaisā. Kopumā Latvijā ir 23 Valsts policijas ĪAV (Rīgā, Jūrmalā, Ogrē, Daugavpilī, Rēzeknē, Aizkrauklē, Bauskā, Dobelē, Jēkabpilī, Jelgavā, Tukumā, Alūksnē, Cēsīs, Gulbenē, Limbažos, Madonā, Valkā, Valmierā, Liepājā, Saldū, Talsos, Ventspilī un Kuldīgā). 2013.gadā kopumā Valsts policijas ĪAV tika ievietotas 685 nepilngadīgās personas, 2014.gadā – 631 nepilngadīgā persona.

Audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem

Nepilngadīgie notiesātie zēni brīvības atņemšanas sodu izcieš audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem. Savukārt nepilngadīgās notiesātās meitenes brīvības atņemšanas sodu izcieš sievietes cietuma atsevišķā nodaļā, kas iekārtota kā audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem. Kopā ir divas šādas vietas nepilngadīgajiem notiesātajiem - zēni tiek ievietoti Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem un meitenes brīvības atņemšanas sodu izcieš Rīgā Ilgūciema cietuma Nepilngadīgo nodaļā. Cēsu audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem un Ilgūciema cietums, darbojas IEVP pakļautībā, kas savukārt ir Tieslietu ministrijas padotībā.

Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem un Ilgūciema cietuma Nepilngadīgo nodaļā ar nepilngadīgajām personām tiek veikts izglītojošs darbs. Visiem bērniem obligāti ir jāiegūst pamatzglītība. Mācību process tuvināts vispārējās izglītības iestādes prasībām. Zēni un meitenes tiek iesaistīti arī profesionālajā izglītībā, šajās iestādēs pastāv iespēja apgūt kādu profesiju un saņemt diplomu. Nepilngadīgajiem ir pieejams psihologs, kapelāna dienests, tiek nodrošināta veselības aprūpe.

Saskaņā ar Latvijas Soduzpildes kodeksu nepilngadīgajam notiesātajam ir tiesības:

- 1) izmantot gadā 15 ilgstošās satikšanās ar tuviem radniekiem no 36 līdz 48 stundām;
- 2) izmantot gadā 12 īslaicīgās satikšanās no pusotras stundas līdz divām stundām;
- 3) iepirkties iestādes veikalā bez naudas summas ierobežojuma;
- 4) izmantot astoņas telefonsarunas mēnesī;
- 5) saņemt palīdzību kā bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām, gadījumā, ja nepilngadīgais notiesātais cietis no prettiesiskajām darbībām;
- 6) ar iestādes priekšnieka atļauju atstāt iestādes teritoriju uz laiku, kas nepieciešams eksāmenu kārtošanai vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē. Šajā laikā audzināšanas iestāde nodrošina nepilngadīgā notiesātā uzraudzību; un citas tiesības.

Notiesātos nepilngadīgos, kuri sasnieguši 18 gadu vecumu, var pārvietot uz brīvības atņemšanas iestādēm pilngadīgajiem notiesātajiem, ja notiesātā uzvedība izslēdz iespēju atstāt viņu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem vai pirms termiņa atbrīvot no soda izciešanas. Šādā gadījumā notiesāto pārvieto uz daļēji slēgtā cietuma augstāko pakāpi. Savukārt uz notiesātajiem, kas sasnieguši 18 gadu vecumu un kuri ar izvērtēšanas komisijas lēmumu ir atstāti audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, attiecas notiesātajiem nepilngadīgajiem noteiktais režīms, darba noteikumi,

²³ Aizturēto personu turēšanas kārtības likums

pārtikas, materiālo un sadzīves apstākļu normas. Notiesātie, kas sasnieguši 18 gadu vecumu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, var palikt audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem ne ilgāk kā līdz 21 gada vecuma sasniegšanai. Notiesātajām nepilngadīgajām personām soda izpildes režīma pakāpes nenosaka.

Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem ir izmeklēšanas cietums, kurā tiek ievietoti nepilngadīgie apcietinātie. Apcietinājums var tikt piemērots ar tiesneša (tiesas) nolēmumu kā drošības līdzeklis kriminālprocesā aizdomās turētajām, apsūdzētajām un tiesājamajām personām. Apcietinājumu nepilngadīgajām meitenēm izpilda Iļģuciema cietuma Nepilngadīgo nodaļā.

Gan nepilngadīgie ieslodzītie zēni, gan nepilngadīgās ieslodzītās meitenes tiek turētas šķirti no pieaugušām personām. Tajā pašā laikā Iļģuciema cietuma Nepilngadīgo nodaļā tiek turētas kopā gan nepilngadīgās notiesātās meitenes, gan nepilngadīgās apcietinātās meitenes. Ņemot vērā meiteņu mazu skaitu (piemēram, 06.03.2015. Iļģuciema cietuma Nepilngadīgo nodaļā pavisam bija 2 meitenes), apcietināto izolācijai no notiesātajām meitenēm varētu būt vairāk negatīva nekā pozitīva nozīme.

Nepilngadīgajiem apcietinātajiem ir tiesības saņemt naudas pārvedumus, iegādāties pārtikas produktus un pirmās nepieciešamības priekšmetus izmeklēšanas cietuma veikalā, sazināties rakstiski ar personām ārpus izmeklēšanas cietuma, kā arī ne retāk kā reizi nedēļā izmantot izmeklēšanas cietuma tālruni sarunai, kas nav īsāka par 5 minūtēm, ir tiesības uz vismaz stundu ilgu tikšanos ar radniekiem vai citām personām reizi nedēļā; ne mazāk kā pusotru stundu ilgu ikdienas pastaigu. Pastaigu laukumus nepilngadīgajiem aprīko ar inventāru aktīvām fiziskām nodarbībām²⁴.

Nepilngadīgais apcietinātais dienas režīma ietvaros piedalās sociālās rehabilitācijas, uzvedības korekcijas, izglītības, kā arī kultūras un sporta pasākumos. Izmeklēšanas cietuma priekšnieks var atļaut nepilngadīgajam apcietinātajam atstāt izmeklēšanas cietuma teritoriju uz laiku, kas nepieciešams eksāmenu kārtīšanai vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē.

Apkopojot statistiku par 2013. un 2014.gadu, tika noskaidrots, ka Iļģuciema cietuma Nepilngadīgo nodaļā 2013.gadā tika ievietotas 6 meitenes, no tām 4 meitenes tika notiesātas ar brīvības atņemšanu, un 2 meitenes atradās apcietinājumā. 2014.gadā Iļģuciema cietuma Nepilngadīgo nodaļā kopā bija 7 meitenes, no tām 2 meitenes izcietā brīvības atņemšanas sodu un 5 meitenēm tika izpildīts apcietinājums.

Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem uz 2013.gada 1.janvāri brīvības atņemšanas sodu izcietā 23 notiesātie zēni un 23 zēniem tika izpildīts apcietinājums. 2013.gada 31.decembrī notiesāto zēnu skaits Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem bija 24 un apcietināto skaits - 22. 2014.gada 31.decembrī Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem brīvības atņemšanas sodu izcietā 23 notiesātie zēni un 13 zēniem tika piemērots apcietinājums.

Sociālās korekcijas izglītības iestāde

Saskaņā ar likumu "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" darbojas SKII „Naukšēni” (Valmieras novadā), kura ir Izglītības un zinātnes ministrijas padotībā. Sociālās korekcijas izglītības iestādē audzēkņi tiek ievietoti tikai ar tiesas (tiesneša) lēmumu. Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus var piemērot nepilngadīgajiem vecumā no 11 līdz 18 gadiem. Nepilngadīgo ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē piemēro tiem jauniešiem, kuri ir izdarījuši Krimināllikumā paredzētus sabiedriski bīstamus nodarījumus. Tiesa (tiesnesis), ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas īpašus apstākļus, var atbrīvot nepilngadīgo no soda un noteikt audzinoša rakstura piespiedu līdzekli – ievietot nepilngadīgo sociālās korekcijas izglītības iestādē. Šādā gadījumā jauniešis netiek saukts pie kriminālatbildības. Piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, viņš ir atzīstams par nesodītu. Tas anulē visas izdarītā noziedzīgā nodarījuma krimināltiesiskās sekas.

Sociālās korekcijas izglītības iestādē ar bērniem tiek veikts pedagoģisks darbs, nodrošinot obligātās vispārējās pamatzglītības ieguvu vai pilnveidojot tās ieguves kvalitāti. Papildus audzēkņiem ir iespēja apgūt kulināriju, apģērbu dizainu, metālapstrādi, kokapstrādi, datorzinības un citas iemaņas. Vērtībizglītību nodrošina kristīgā ētika, jaunsardze, ansambļi un dažādi sporta veidi. Bērniem iestādē ir nodrošinātas tiesības uzturēt kontaktus ar vecākiem, aizbildņiem, draugiem un citām personām gan rakstveidā, gan telefoniski, gan klātienē, satiekoties ar viņiem īslaicīgi un ilgstoši. Audzēkņiem ir tiesības arī uz 2 dienu ilgu atvaļinājumu reizi mēnesī. Par labu uzvedību ir iespējams piešķirt papildu dienas. Savā atvaļinājuma laikā bērni var braukt mājās. Iestādē bērniem ir pieejams psihologs. Tāpat šeit tiek īstenotas dažādas programmas, lai mazinātu bērniem atkarības problēmas.

2013.gada 31.decembrī SKII „Naukšēni” tika uzņemti 30 bērni, no kuriem 25 bija zēni un 5 meitenes, bet 2014.gada 31.decembrī šajā iestādē bija 27 bērni, t.i., 23 zēni un 4 meitenes.

²⁴ Apcietinājumā turēšanas kārtības likums

Psihoneiroloģiskās slimnīcas

Latvijā stacionāro psihiatrisko palīdzību bērniem nodrošina 6 psihoneiroloģiskās slimnīcas. Divas no tām atrodas Rīgā, viena Jelgavā, viena Liepājā, viena Daugavpilī un viena Ainažos^[1]. Par veselības aprūpes nozares politikas īstenošanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās atbild Veselības ministrija.

Stacionārā ārstēšana psihoneiroloģiskajā slimnīcā nepieciešama, ja ārstēšanu nevar nodrošināt ambulatori. Praksē biežākie bērnu stacionēšanas iemesli ir dažāda veida uzvedības traucējumi (rupja, agresīva, demolējoša uzvedība, zagšana, kļaiņošana, melošana), demonstratīvi suicīda mēģinājumi; psihisku traucējumu dekompensācijas gadījumi, kas izpaužas kā uzvedības traucējumi; garīgās attīstības traucējumi ar uzvedības izmaiņām, kas prasa ārstēšanu, kā arī uzvedības un emociju traucējumi. Nokļūt ārstēties stacionārā var ar neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta ārsta nosūtījumu vai psihiatra nosūtījumu. Tāpat ārstēšanās psihiatriskajā slimnīcā iespējama nepilngadīgajām personām, kurām ar tiesas lēmumu ir noteikts medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis – ārstēšanās psihiatriskajā stacionārā, kā arī tad, kad ir jāveic stacionārā tiesu psihiatriskā ekspertīze.

Kopumā 2013.gadā psihoneiroloģiskajās slimnīcās tika ievietots 1451 bērns. Savukārt 2014.gadā 10 mēnešos slimnīcās tika stacionēti 1157 bērni. Pamatojoties uz tiesas nolēmumu par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu 2013.gadā piespiedu ārstēšanu psihoneiroloģiskajā stacionārā izgāja 2 zēni. Arī 2014.gadā ar tiesas nolēmumu ārstējās 2 zēni.

Bērnu ievietošana slimnīcu palātās kopā ar pieaugušajiem nav pieļaujama, tomēr praksē, neskatoties uz vairākkārtējiem tiesībsarga aizrādījumiem, atsevišķas slimnīcas joprojām ievieto pusaudžus kopā ar pieaugušajiem. Vairākās slimnīcās bērna nomierināšanas nolūkos nepieciešamības gadījumā tiek piemērota fizisko kustību ierobežošana (fiksācija). Bērnu komunikācija ar tuviniekiem galvenokārt notiek, izmantojot telefonsakarus un tiekoties. Dažas slimnīcas ir nodrošinājušas bērniem iespēju sazināties ar vecākiem (likumiskajiem pārstāvjiem) un tuviniekiem, izmantojot interneta sniegtās iespējas. Pastaigas svaigā gaisā parasti ir dienas režīma sastāvdaļa, tomēr praksē pastaigas ne vienmēr tiek nodrošinātas regulāri. Ja bērna ārstēšana slimnīcā ir ilgāka par divām nedēļām, slimnīcai ir jāorganizē mācības saskaņā ar vispārējās izglītības programmu (tās veidu), pielāgojot to katra izglītojamā individuālajām vajadzībām²⁵.

Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrs

Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrs atrodas Daugavpilī. Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrs ir Latvijas Republikas Valsts robežsardzes struktūrvienība, kas atrodas Iekšlietu ministrijas padotībā. Centrā tiek ievietoti ārzemnieki, kuri pārkāpuši Imigrācijas likumā noteikto ārzemnieku ieceļošanas un uzturēšanās kārtību Latvijā, kā arī aizturētie patvēruma meklētāji. Aizturēšanu veic Valsts robežsardzes amatpersonas, pamatojoties uz Imigrācijas likumu.

Aizturēt var tikai ārzemnieku, tajā skaitā, patvēruma meklētāju, kurš ir sasniedzis 14 gadu vecumu. Aizturēto nepilngadīgo ārzemnieku izmitina centrā kopā ar vecāku vai likumisko pārstāvi, lai turpmāk īstenotu vispārējo izraidīšanas procedūru. Par nepilngadīgā ārzemnieka aizturēšanu, kurš ir vecumā no 14 līdz 18 gadiem un kurš ir bez vecāka vai viņa likumiskā pārstāvja pavadības, Valsts robežsardze nekavējoties informē Ārlietu ministriju, Valsts policiju un bāriņtiesu, un izmitina viņu Valsts policijas struktūrvienībā (profilakses iestādē) vai bērnu aprūpes iestādē. Izraidīšanas procedūru īsteno Valsts robežsardze sadarbībā ar Ārlietu ministriju, nodrošinot nepilngadīgā nodošanu ģimenei vai aprūpes iestādei attiecīgajā valstī. Bērnu interešu ievērošanai procedūrā ir iesaistīta arī bāriņtiesa. Līdzīga izmitināšanas un turpmākā izraidīšanas kārtība ir paredzēta arī attiecībā uz nepilngadīgu personu, kuru neaiztur.

Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrā tiek nodrošināts apģērbs, apavi, higiēnas preces pietiekamā daudzumā (autiņbiksītes, zobu pasta, ziepes). Bērnu ēdināšana tiek organizēta uz vietas 3 reizes dienā. Ģimenes un bērni tiek izmitināti atbilstoši aprīkotās istabās, pārvietošanās iespējas ģimenēm netiek ierobežotas. Satikšanās ar apmeklētājiem ir jāsaskaņo ar centra priekšnieku. Tās notiek speciāli šim nolūkam aprīkotā telpā ne ilgāk kā divas stundas vienam ārzemniekam. Ārzemnieks vienlaikus var satikties ne vairāk kā ar diviem apmeklētājiem. Ģimenēm ar bērniem tiek nodrošināta atbilstoša medicīniskā aprūpe. Bērniem tiek nodrošināta brīvā laika pavadīšana pastaigu laukumā un spēļu istabā, ka arī tiek nodrošināta pieeja izglītībai. 2013.gadā Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrā „Daugavpils” tika ievietoti 24 bērni, visi vecāku pavadībā. 2014.gadā tika ievietoti 50 bērni, no kuriem 9 bērni bija bez vecāku pavadības. No šiem 9 bērniem 3 veica savu dzimšanas datu maiņu un kļuva par pilngadīgajiem.

[1] Pielikumā nr. 1 ar zaļo zvaigznīti ir atzīmētas psihoneiroloģisko slimnīcu atrašanās vietas Latvijā.

²⁵ Ministru kabineta 04.04.2006. noteikumi Nr.253 „Kārtība, kādā organizējama ilgstoši slimojošu izglītojamo izglītošanās ārpus izglītības iestādes” 14.punkts.

Profilakses iestāde

Profilakses iestādes funkcijas pilda Valsts policijas Nepilngadīgo prevencijas nodaļa, kas atrodas Rīgā un ir Iekšlietu ministrijas padotībā. Profilakses iestādē Valsts policija var ievietot bērnu, kas izdarījis likuma pārkāpumu, vai bērnu ar sociālās uzvedības novirzēm²⁶. Tāpat šajā iestādē ievieto bērnu, ja četru stundu laikā nav izdevies noskaidrot viņa personību un nodot viņu vecākiem, audžuģimenei, aizbildnim, bērnu aprūpes iestādei, kuru viņš pametis, un ja bērnam kā drošības līdzekli nepiemēro apcietinājumu. Policija ievieto bērnu profilakses iestādē ne ilgāk kā uz piecām dienām, vienlaikus par to paziņojot bāriņtiesai un sociālajam dienestam²⁷.

Profilakses iestādē ievieto nepilngadīgos ārzemniekus bez vecāku vai aizbildņa pavadības, ja viņi pārkāpuši ieceļošanas un uzturēšanās kārtību Latvijas valstī un nav zināma viņu identitāte²⁸. Kopš 2012.gada šajā iestādē katru gadu konstanti nonāk 2 šādas nepilngadīgās personas. Bērns tiek ievietots profilakses iestādē īslaicīgi, kamēr Valsts robežsardze sadarbībā ar Ārlietu ministrijas konsulāro departamentu veic visas nepieciešamās darbības, lai noskaidrotu bērna identitāti un nodotu viņu likumiskajiem pārstāvjiem. Par šādiem gadījumiem vienmēr tiek informēta bāriņtiesa, kas nepieciešamības gadījumā ieceļ bērnam aizbildni.

Bērnu var ievietot Profilakses iestādē arī saskaņā ar tiesneša lēmumu uz laiku, ne ilgāku par 10 dienām, ja ir pamats uzskatīt, ka bērns izvairīsies no ievietošanas sociālās korekcijas izglītības iestādē vai līdz ievietošanai tajā ir apdraudēta bērna vai citu personu dzīvība un veselība²⁹. Praksē pārsvarā šajā iestādē bērni tiek turēti ne ilgāk kā divas diennaktis. Ir arī gadījumi, kad bērni paši atnāk uz iestādi pēc palīdzības.

Profilakses iestādē ir divas guļamtelpas abu dzimumu bērnu atsevišķai izvietošanai. Tajā ir virtuve-ēdamtelpa, spēļu istaba, bērnu vannas istaba un tualete. Iestādei ir pārskatāms gaitenis. Nepilngadīgā persona var brīvi pārvietoties iestādes telpās, arī guļamtelpu durvis netiek slēgtas. Spēļu istabā ir videonovērošana. Spēļu istaba un virtuve ir aprīkota ar trauksmes pogu darbinieku izsaukšanai.

Pirmreizējo bērna apskati veic iestādes darbinieki, sastādot par to apskates protokolu. Nepieciešamības gadījumā bērniem ir iespējams saņemt arī medicīnisko palīdzību. Glabāšanai aizliegtie priekšmeti un mantas tiek izņemti, tostarp mobilie telefoni drošības apsvērumu dēļ. Taču nepilngadīgā persona var jebkura laikā izmantot telefonu pie dežurējošā darbinieka. Nepilngadīgajam tiek izsniegta gultas veļa, dvieļi, higiēnas preces (zobi birste, zobu pasta, ziepes, šampūns), kā arī nepieciešamības gadījumā tīrs apģērbs (izņemot āra apavus). Ēdināšana tiek nodrošināta četras reizes dienā. Pastaigas bērniem nenotiek pastaigu laukuma trūkuma dēļ un nepietiekama darbinieku skaita dēļ, jo pastāv risks, ka nepilngadīgā persona var aizbēgt.

2013.gadā profilakses iestādē tika ievietoti 228 bērni (164 zēni un 64 meitenes), 2014.gadā iestādē bija ievietoti 176 bērni (123 zēni un 53 meitenes). Pārsvarā tie ir bērni vecumā no 13 līdz 17 gadiem.

Valsts sociālās aprūpes centri

VSAC atrodas Labklājības ministrijas pakļautībā un nodrošina valsts finansētus ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus: 1) bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem vecumā līdz 2 gadiem; 2) bērniem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem vecumā līdz 4 gadiem; un 3) bērniem ar smagiem garīga rakstura traucējumiem vecumā no 4 līdz 18 gadiem.

Bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni vecumā līdz 2 gadiem tiek ievietoti VSAC saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu par ārpusģimenes aprūpi, ja nav iespējams nodrošināt viņu aprūpi un audzināšanu audžuģimenē vai pie aizbildņa. Pārējiem bērniem, kuriem ir nopietni garīgās un fiziskās attīstības traucējumi, aprūpi valsts sociālās aprūpes centrā nodrošina, pamatojoties uz sociālā darbinieka atzinumu³⁰, t.i., tad, kad bērnam atrašanās ārstniecības iestādē nav nepieciešama, bet nepieciešamais pakalpojuma apjoms pārsniedz aprūpes mājās, dienas aprūpes centrā vai pašvaldības ilgstošas sociālās aprūpes institūcijā noteikto pakalpojuma apjomu.

VSAC nodrošina bērniem dzīvesvietu, diennakts aprūpi, pirmo neatliekamo medicīnisko palīdzību, reģistrāciju pie ģimenes ārsta un ģimenes ārsta nozīmētā ārstēšanas plāna izpildi, sociālo rehabilitāciju (sadzīves un pašaprūpes iemaņu apgūšanu), atbalstu problēmu risināšanā. Iestādē bērni

²⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 38.panta trešā daļa.

²⁷ Turpat 60.panta otra daļa.

²⁸ Imigrācijas likuma 51.pants, Ministru kabineta 16.12.2003. noteikumi Nr.707 „Kārtība, kādā Latvijas Republikā ieceļo un uzturas nepilngadīgi ārzemnieki bez vecāku vai aizbildņu pavadības”.

²⁹ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 13.panta trešā daļa.

³⁰ Ministru kabineta 21.04.2008. noteikumi Nr.288 “Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas kārtība”

atrodas pilnā valsts apgādībā. Bērni tiek nodrošināti ar apaviem, apģērbu, gultas piederumiem un gultas veļu, ka arī ar personīgās higiēnas priekšmetiem, nepieciešamajiem tehniskajiem palīgīdzekļiem. Bērnu ēdināšana tiek nodrošināta ne retāk kā četras reizes dienā. Telpas un aprīkojumu, kā arī vienā istabā dzīvojošo bērnu skaitu nosaka normatīvajos aktos noteiktās higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām³¹. VSAC dzīvojošajiem bērniem tiek nodrošināta izglītības iegūšanas iespēja, pielāgojot izglītības programmu katra bērna attīstības līmenim un spējām. Saskaņā ar normatīvajiem aktiem valsts sociālās aprūpes iestādēs nevar tikt ierobežota personu brīvība, tomēr, ņemot vērā šajās iestādēs ievietoto bērnu vecumu, viņu veselības un attīstības stāvokli, kas prasa pastāvīgu aprūpētāja klātbūtni, kā arī to, ka bērniem nav iespējams patstāvīgi atstāt iestādi, VSAC var pieskaitīt pie brīvību ierobežojošām iestādēm.

Latvijā ir 7 VSAC bērniem: pa vienai iestādei Baldones novadā, Liepājā, Talsu novadā, Daugavpils novadā un trīs iestādes atrodas Rīgā. 2013.gadā VSAC tika ievietoti 500 bērni (274 zēni un 226 meitenes), 2014.gadā kopējais bērnu skaits bija 424 bērni (245 zēni un 179 meitenes).

Rehabilitācijas iestāde bērniem, kuriem ir atkarības problēmas no alkohola, narkotiku vai citu psihoaktīvo vielu lietošanas

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzību likumu bērnam, kuram radušies psihiski vai uzvedības traucējumi alkoholisko dzērienu, narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu lietošanas dēļ, nodrošināma obligāta ārstēšana un sociālā rehabilitācija. Sociālā rehabilitācija ir iespējama, ja bērns izgāja pilnu ārstēšanas un motivācijas kursu narkoloģiskā ārstniecības iestādē vai narkologa noteikto ārstēšanas kursu, kurā bērns ir motivēts rehabilitācijai. Gadījumā, kad bērns vai viņa vecāki nepiekrīt obligātajai ārstēšanai, to veic, ja saņemta bērna dzīvesvietas bāriņtiesas piekrišana.

Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedz divas iestādes - Veselības ministrijas kapitālsabiedrības „Straupes narkoloģiskā slimnīca” pusaudžu rehabilitācijas kolektīvs „Saulrīti”, kas atrodas Straupes pagastā, Cēsu novadā, un rehabilitācijas centrs „Dzīves enerģija”, kas tika izveidots ar Jaunpiebalgas novada pašvaldības atbalstu, un atrodas Jaunpiebalgā, Cēsu novadā. Rehabilitācijas programma tiek īstenota saskaņā ar Ministru kabineta noteiktajām prasībām.³²

Kursa ilgums rehabilitācijas institūcijās var ilgt 6, 12 vai 18 mēnešus. Visbiežāk tiek sniegts 12 un 18 mēnešu ilgs kurss. Saskaņā ar tiesisko regulējumu šāda tipa iestāde nav uzskatāma par brīvību ierobežojošu iestādi, taču praksē, lai ierobežotu bērnu klaiņošanu un bēgulošanu, iestādēs tiek īstenota pastiprināta bērnu novērošana un pieskatīšana.

3.3. Bērnu skaits 2013.-2014.gadā brīvību ierobežojošās iestādēs*

IEVP pēc Tiesībsarga biroja pieprasījuma ir sniegusi informāciju par 2013.–2014.gadā apcietinātām un notiesātām nepilngadīgām personām. Informācija par apcietinātām personām tika norādīta par katru mēnesi, bet par notiesātām personām – par ceturksni.

IEVP norādīja, ka notiesātos, kas sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu, ar brīvības atņemšanas iestādes administratīvās komisijas lēmumu var atstāt audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem līdz mācību gada beigām vai soda termiņa beigām, bet ne ilgāk kā līdz divdesmit viena gada vecuma sasniegšanai. Līdz ar to tabulās nr.1 un nr.2 ir norādītā informācija par visām personām, t.sk. arī par sasniegušajām pilngadību, kuras 2013. – 2014.gadā izcietā sodu audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem.

Tabula Nr.1

Datums	Apcietinātie(-ās)		Notiesātie(-ās)	
	<i>zēni</i>	<i>meitenes</i>	<i>zēni</i>	<i>meitenes</i>
01.01.2013.	29	1	23	2
01.02.2013.	18	1		
01.03.2013.	22	1		
01.04.2013.	21	-	33	3
01.05.2013.	17	-		
01.06.2013.	17	1		
01.07.2013.	19	1	31	2
01.08.2013.	16	1		
01.09.2013.	13	-		

³¹ Ministru kabineta 12.12. 2000. noteikumi Nr.431 „Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām”.

³² Ministru kabineta 06.11.2006. noteikumi Nr.914 „Kārtība, kādā no psihoaktīvām vielām atkarīgās personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus”

01.10.2013.	13	1	29	2
01.11.2013.	17	-		
01.12.2013.	16	-		

Tabula Nr.2

Datums	Apcietinātie(-ās)		Notiesātie(-ās)	
	<i>zēni</i>	<i>meitenes</i>	<i>zēni</i>	<i>meitenes</i>
01.01.2014.	22	-	24	-
01.02.2014.	22			1 ³³
01.03.2014.	15	2		
01.04.2014.	17	1	25	-
01.05.2014.	15	-		
01.06.2014.	9	-		1 ³⁴
01.07.2014.	12	-	28	-
01.08.2014.	9	-		
01.09.2014.	9	1		
01.10.2014.	12	1	24	-
01.11.2014.	14	2		
01.12.2014.	16	2		

*Statistikas dati par nepilngadīgām personām, kuri atrodas citās brīvības ierobežojošās iestādēs, ir norādīti 3.2. sadaļā „Brīvību ierobežojošo iestāžu apraksts”.

3.4. Bērniem pieejamie sūdzību iesniegšanas mehānismi

Sūdzību izskatīšanas process iestādē vispārīgi tiek regulēts Administratīvā procesa likumā. Tajā noteikti arī administratīvajā procesā piemērojamie principi, tostarp privātpersonas tiesību ievērošanas princips, tiesiskuma princips, patvaļas aizlieguma princips, demokrātiskās iekārtas princips u.c.³⁵ Likumā noteikts, ka iestāde, kurai lieta ir piekritīga, pieņem personas iesniegumu arī tad, ja tā uzskata, ka iesniegums nav pareizi noformēts vai nav pamatots³⁶.

Iesniegumu un atbilžu reģistrācijas kārtību nosaka iestādes vadītājs.³⁷ Līdz ar to sūdzības apstrādes procedūras iestādēs ir atšķirīgas, tām jābūt noteiktām ar iestādes iekšējo normatīvo aktu.

Konfidencialitāte tiek ievērota. Informācija, kuru par bērnu ieguvis bērnu aprūpes, izglītības, sociālās palīdzības vai citas iestādes darbinieks vai valsts vai pašvaldības institūcijas darbinieks, pildot amata pienākumus, ir konfidenciāla, un ziņas, kas jebkādā veidā varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai vai viņa psiholoģiskā līdzsvara saglabāšanai, nav izpaužamas.³⁸

Tiesībsarga birojam adresētie iesniegumi, kurus nosūta personas, kas atrodas ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas iestādēs vai slēgta tipa iestādēs, un Tiesībsarga biroja atbildes uz tiem netiek pakļautas normatīvajos aktos noteiktajai pārbaudei un nekavējoties tiek nodotas adresātam.³⁹

Bērnam tiek dota iespēja tikt uzklaustītam jebkādās ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību.⁴⁰

Procedūra atbilst taisnīguma standartiem. Amatpersona vai cits iestādes darbinieks, par kura objektivitāti var rasties pamatotas šaubas, nepiedalās iesnieguma izskatīšanā un atbildes sagatavošanā.⁴¹

Iestāde atbildi pēc būtības sniedz saprātīgā termiņā, ņemot vērā iesniegumā minētā jautājuma risināšanas steidzamību, bet ne vēlāk kā viena mēneša laikā no iesnieguma saņemšanas, ja likumā nav noteikts citādi⁴². Iesniegumi un sūdzības, kas saistītas ar bērna tiesību aizsardzību,

³³ Ilgūciema cietuma sniegtie dati 2015.gada 6.marta Tiesībsarga biroja monitoringa vizītes laikā

³⁴ Ilgūciema cietuma sniegtie dati 2015.gada 6.marta Tiesībsarga biroja monitoringa vizītes laikā

³⁵ Administratīvā procesa likuma 4.pants.

³⁶ Turpat 56.panta ceturta daļa.

³⁷ Iesniegumu likuma 3.panta piektā daļa.

³⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71.panta pirmā daļa.

³⁹ Tiesībsarga likuma 23.panta ceturta daļa.

⁴⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.panta otrā daļa.

⁴¹ Iesniegumu likums 5.panta otrā daļa.

⁴² Turpat 5.panta trešā daļa.

izskatāmas nekavējoties⁴³. Lietas, kas saistītas ar bērna tiesību vai interešu nodrošināšanu, tiesā izskatāmas ārpus kārtas⁴⁴.

Administratīvo aktu paziņo adresātam atbilstoši Paziņošanas likumam. Ja pa pastu sūta adresātam nelabvēlīgu administratīvo aktu, to noformē kā ierakstītu pasta sūtījumu.⁴⁵

Iestādes atbildi (lēmumu vai faktisko rīcību) ir iespējams apstrīdēt augstākai iestādei. Augstākas iestādes lēmumu ir iespējams pārsūdzēt administratīvajā tiesā. Iesniegumu par administratīvā akta apstrīdēšanu iesniedz rakstveidā vai mutvārdos iestādei, kura izdevusi šo aktu. Ja iesniegums izteikts mutvārdos, iestāde tūlīt noformē to rakstveidā un iesniedzējs paraksta.⁴⁶ Iestāde iesniegumu nekavējoties nosūta izskatīšanai augstākai iestādei. Iestāde, par kuras izdoto administratīvo aktu iesniegts iesniegums par šā akta apstrīdēšanu, var atcelt apstrīdēto administratīvo aktu un izdot jaunu, nenosūtot iesniegumu par administratīvā akta apstrīdēšanu augstākai iestādei, divos gadījumos: 1) iesniedzējs iesniegumā par administratīvā akta apstrīdēšanu vienlaikus nav lūdzis atlīdzinājumu; 2) iestādes izdotais jaunais administratīvais akts nerada iesniedzējam nelabvēlīgas sekas.⁴⁷

Papildus vai neatkarīgi no sūdzības iesniegšanas iestādē bērns var vērsties VBTAI vai Tiesībsarga birojā. VBTAI nodrošina arī bērnu un pusaudžu bezmaksas diennakts uzticības tālruni 116111 darbību.

VBTAI sniedzot informāciju par iesniegumu skaitu par bērnu tiesību iespējamiem aizskārumiem, norādīja, ka 2013.gadā bija saņemta 2 sūdzības par iespējamiem bērnu tiesību pārkāpumiem psihoneiroloģiskajā slimnīcā un 3 - VSAC. Savukārt 2014.gadā 1 sūdzība no SKIL „Naukšēni” ievietota bērna, 3 sūdzības par iespējamiem bērnu tiesību pārkāpumiem psihoneiroloģiskajā slimnīcā un 1 sūdzība - VSAC.

2014.gadā Tiesībsarga birojā Bērnu tiesību nodaļā bija saņemta 1 sūdzība par bērnu tiesību pārkāpumiem psihoneiroloģiskajā slimnīcā.

Bērnam pašam ir tiesības griezties pēc palīdzības bērna tiesību aizsardzības institūcijās un citās valsts un pašvaldību institūcijās, kuras veic likumā paredzētās darbības, ja bērna tēvs, māte vai cits viņa likumīgais pārstāvis, bērnu aprūpes, izglītības iestādes darbinieks pārkāpj bērna tiesības, izturas pret viņu cietsirdīgi vai kādā citā veidā neievēro bērna tiesības.⁴⁸

Iesniegumu un atbilžu reģistrācijas kārtību nosaka iestādes vadītājs.⁴⁹ Sūdzībām ir jābūt reģistrētām. Sūdzību reģistrs nav publiski pieejams. Tas ir pieejams kontroles institūcijām.

Lai novērstu represijas par sūdzību iesniegšanu, Administratīvā procesa likumā ir noteikts, ka tiesību izmantošana pati par sevi nevar privātpersonai radīt nelabvēlīgas, tai skaitā privāttiesiskas sekas.⁵⁰

Tiesībsarga likumā ir noteikts, ka iesniedzēju nedrīkst sodīt vai citādi tieši vai netieši radīt viņam nelabvēlīgas sekas par iesnieguma iesniegšanu Tiesībsarga birojā vai par sadarbību ar Tiesībsarga biroju.⁵¹

Ilgūciema (sieviešu) cietumu atsevišķā nodaļa, kas iekārtota kā audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem

Sūdzību izskatīšanas procedūra visskaidrāk ir noregulēta ieslodzījuma vietās un audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem.

Notiesātajiem ir tiesības vērsties pie brīvības atņemšanas iestādes administrācijas ar mutisku vai rakstisku iesniegumu. Iesniegumu lietvedību kārtos saskaņā ar normatīvajiem aktiem par iesniegumu lietvedību valsts un pašvaldību institūcijās; notiesātajiem ir tiesības uz pieņemšanu pie brīvības atņemšanas iestādes amatpersonām dienas kārtībā noteiktajā laikā. Pieņemšanu reģistrē notiesāto pieņemšanas žurnālā. Pēc notiesātā lūguma amatpersona viņu pieņem bez citu personu klātbūtnes.⁵²

Notiesātajiem ir tiesības rakstīt iesniegumus valsts iestādēm, sabiedriskajām organizācijām un amatpersonām.

⁴³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.panta pirmā daļa.

⁴⁴ Turpat 20.panta trešā daļa.

⁴⁵ Administratīvā procesa likuma 70.panta otrā daļa.

⁴⁶ Turpat 77.panta pirmā daļa.

⁴⁷ Turpat 77. pants.

⁴⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70.panta otrā daļa.

⁴⁹ Iesniegumu likuma 3.panta piektā daļa.

⁵⁰ Administratīvā procesa likuma 4.panta ceturtnā daļa.

⁵¹ Tiesībsarga likuma 23.panta trešā daļa.

⁵² Ministru kabineta 2006.gada 30.maija noteikumu Nr.423 „Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” 43.2; 43.3. punkts; Latvijas Soduzpildes kodeksa 50.panta pirmā un piektā daļa.

Iesniegumus par jautājumiem, kas saistīti ar brīvības atņemšanas soda izpildes apstākļiem, iesniegumu likumā noteiktajā kārtībā izskata brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks. Savukārt iesniegumus par brīvības atņemšanas iestādes administrācijas izdotu administratīvo aktu un faktiskās rīcības apstrīdēšanu izskata IEVP priekšnieks Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā.

Sarakste ar Apvienoto Nāciju Organizācijas institūcijām, Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisiju, Tiesībsarga biroju, prokuratūru, tiesu, kā arī notiesātā ārvalsts pilsoņa sarakste ar savas valsts vai tās valsts diplomātisko vai konsulāro pārstāvniecību, kura pilnvarota pārstāvēt viņa intereses, tiek segta no brīvības atņemšanas iestādes līdzekļiem.

Notiesātā sarakste ar valsts pārvaldes iestādēm tiek segta no brīvības atņemšanas iestādes līdzekļiem, ja notiesātā personiskās naudas kartē nav līdzekļu un notiesātais apstrīd šo iestāžu izdotu administratīvo aktu vai faktisko rīcību vai nosūta iesniegumu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšanai.⁵³

Ja bērnam piemērots drošības līdzeklis — **apcietinājums** — piemērojams Apcietinājumā turēšanas kārtības likums un Izmeklēšanas cietuma iekšējās kārtības noteikumi.

Pēc ievietošanas izmeklēšanas cietumā administrācija apcietināto viņam saprotamā valodā (ja nepieciešams, pieaicinot tulku) nekavējoties iepazīstina ar viņa tiesībām un pienākumiem, kā arī informē par amatpersonām, pie kurām apcietinātais var vērsties ar sūdzībām un lūgumiem. Apcietinātais ar parakstu apliecina, ka ir iepazīstināts ar minēto informāciju.⁵⁴

Apcietinātajam ir tiesības rakstīt iesniegumus valsts un pašvaldības institūcijām.

Iesniegumus par jautājumiem, kas saistīti ar drošības līdzekļa — apcietinājums — izpildes apstākļiem, iesniegumu likumā noteiktajā kārtībā izskata izmeklēšanas cietuma priekšnieks. Savukārt iesniegumus par izmeklēšanas cietuma administrācijas izdotu administratīvo aktu un faktiskās rīcības apstrīdēšanu izskata IEVP priekšnieks Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā.

Apcietinātā sarakste ar valsts un starptautiskajām cilvēktiesību institūcijām, Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisiju, prokuratūru, tiesu, aizstāvi, procesa virzītāju, kā arī apcietinātā ārvalsts pilsoņa sarakste ar savas valsts diplomātisko vai konsulāro pārstāvniecību vai tās valsts diplomātisko vai konsulāro pārstāvniecību, kura pilnvarota pārstāvēt viņa intereses, nav pakļauta kontrolei un tiek nosūtīta par izmeklēšanas cietuma līdzekļiem.

Sarakste ar citām valsts un pašvaldību iestādēm tiek segta no izmeklēšanas cietuma līdzekļiem gadījumā, ja apcietinātā personiskās naudas kartē nav līdzekļu un apcietinātais apstrīd šo iestāžu izdotu administratīvo aktu vai faktisko rīcību vai nosūta iesniegumu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšanai.

Iesniegums IEVP priekšniekam par izmeklēšanas cietuma priekšnieka lēmumu tiek nosūtīts par izmeklēšanas cietuma līdzekļiem.⁵⁵

Apcietinātais var vērsties izmeklēšanas cietuma administrācijā ar mutisku vai rakstisku iesniegumu, sūdzību vai priekšlikumu, kurus reģistrē. Apcietinātā pieņemšanu reģistrē apcietināto pieņemšanas žurnālā. Pēc apcietinātā lūguma viņu var pieņemt bez citu personu klātbūtnes.⁵⁶

Sociālās korekcijas izglītības iestāde „Naukšēni”

Bērnam ir tiesības vērsties pie iestādes administrācijas ar mutisku vai rakstisku sūdzību, priekšlikumu vai lūgumu; saņemt konsultācijas un sniegt informāciju bērnu tiesību aizsardzības speciālistam bērnu tiesību aizsardzības jautājumos.⁵⁷

Psihoneiroloģiskās slimnīcas

Pacientu tiesību likuma 18.pants noteic, ka šajā likumā noteikto tiesību vai no tām izrietošo interešu aizstāvēšanai persona var izmantot visus likumos paredzētos tiesību aizsardzības mehānismus, tai skaitā vērsties tiesā likumā noteiktajā kārtībā.

Ja tiesību vai interešu aizstāvēšana notiek administratīvā procesa ietvaros, attiecīgos administratīvos aktus un faktiskos rīcību, ja šajā likumā nav noteikts citādi, var apstrīdēt Veselības inspekcijā. Veselības inspekcijas lēmumu var pārsūdzēt tiesā.

Šajā likumā noteikto tiesību vai no tām izrietošo ar ārstniecību saistīto interešu aizstāvēšanai persona normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā ne vēlāk kā divu gadu laikā no tiesību vai interešu aizskāruma dienas ir tiesīga iesniegt sūdzību Veselības inspekcijā normatīvajos aktos noteikto un nepieciešamo darbību veikšanai. Atbilde uz sūdzību sniedzama iesniegumu likumā noteiktajā termiņā

⁵³ Latvijas Soda izpildes kodeksa 50.pants.

⁵⁴ Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 12.pants.

⁵⁵ Turpat 15.pants.

⁵⁶ Ministru kabineta 2007.gada 27.novembra noteikumi Nr.800 „Izmeklēšanas cietuma iekšējās kārtības noteikumi” 33.punkts.

⁵⁷ Ministru kabineta 2011.gada 1.februāra noteikumu Nr.88 „Sociālās korekcijas izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumi” 8.1.; 8.4. punkts.

vai — gadījumā, ja tiek uzsākts administratīvais process, — vienlaikus ar lēmuma pieņemšanu šajā procesā. Personu, kas iesniegusi sūdzību, informē par administratīvā procesa uzsākšanu.

Policijas īslaicīgās aizturēšanas vietas

Nepilngadīgajiem aizturētajiem ir visas Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā un citos normatīvajos aktos noteiktās tiesības un pienākumi.⁵⁸

Policijas darbinieka izdoto administratīvo aktu un faktisko rīcību persona var apstrīdēt administratīvo procesu regulējošos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.⁵⁹

Ja policijas darbinieks ir pieļāvis negodprātīgu rīcību vai kādā citādā veidā aizskāris tiesības, sūdzību par policijas darbinieka rīcību vai uzvedību var iesniegt Valsts policijas Iekšējās drošības birojā. Iekšējās drošības biroja galvenais uzdevums ir dienesta disciplīnas un likumības nostiprināšana Valsts policijas struktūrvienībās. Birojs pašlaik atrodas tiešā Valsts policijas priekšnieka pakļautībā. Kopš 01.11.2015. birojs būs iekšlietu ministra pārraudzībā esoša valsts pārvaldes iestāde.⁶⁰

Valsts sociālās aprūpes centrs

VSAC direktoram ir tiesības atcelt centra darbinieku lēmumus.

VSAC darbinieka izdotos administratīvos aktus un faktisko rīcību var apstrīdēt, iesniedzot attiecīgu iesniegumu centra direktoram. Direktora lēmumu var pārsūdzēt tiesā.

Direktora izdotos administratīvos aktus un faktisko rīcību (izņemot centra direktora lēmumu par darbinieka izdoto administratīvo aktu un faktisko rīcību) var apstrīdēt Labklājības ministrijā. Labklājības ministrijas lēmumu var pārsūdzēt tiesā.⁶¹

Valsts robežsardzes aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrs

Aizturētajam ārzemniekam izmitināšanas centrā ir tiesības iesniegt sūdzības un iesniegumus.⁶²

4. No teorijas līdz praksei: analīze

Šajā sadaļā tiek analizētas bērnu un iestāžu darbinieku intervijas un no tām izrietošie problēmjautājumi. Sadaļai ir trīs daļas: pārbaudes mehānismi apmeklētās iestādēs, sūdzību iesniegšanas mehānismi un intervija ar I EVP pārstāvi, kas specializējās bērnu tiesību jautājumos ieslodzījuma vietās.

4.1. Monitoringa mehānismi

Pārrunās ar iestādes darbiniekiem tika noskaidrots, ka dažādas iestādes (ministrijas, Pārtikas un veterinārais dienests, Veselības inspekcija, Datu valsts inspekcija, deputāti u.c.) veic pārbaudes un monitoringa vizītes iestādēs. Konstanti katru gadu (aptuveni 1-2 reizes gadā) pārbaudes veic VBTAI, Tiesībsarga birojs, kā arī attiecīgās iestādes uzraugošā institūcija. Ilguciema cietums norādīja, ka 2013.gada beigās iestādi apmeklēja Spīdzināšanas novēršanas komiteja. Savukārt Cēsu audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem norādīja, ka laika posmā no 2011.gada Spīdzināšanas novēršanas komiteja neveica pārbaudes iestādē, kas varētu būt saistīts ar iestādes ēku renovāciju.

VBTAI veic vispārējās bērnu tiesību ievērošanas pārbaudes, kā arī veic pārbaudes gadījumos, ja tiek saņemts ziņojums par iespējamiem bērnu tiesību pārkāpumiem iestādē. Tiesībsarga birojs veic tematiskās pārbaudes. Savukārt iestādes uzraugošā institūcija veic kompleksās pārbaudes, kas tiek veltītas gan bērnu tiesību ievērošanas, gan darba kārtības un tiesību nodrošināšanas aspektiem u.c. jautājumiem.

Katra iestāde vizītes laikā atkarībā no monitoringa mērķa pārbauda dokumentāciju (bērnu personas lietas, medicīnas kartes, medikamentu uzglabāšanu, psihologa, sociālā darbinieka, izolācijas uzskaites u.c. žurnālus, darbinieku un nepilngadīgo personu sarakstus, sapulces protokolus, riska vajadzības novērtējumus u.c.), veic pārrunas gan ar iestāžu darbiniekiem, gan ar nepilngadīgajām personām (par sadzīves apstākļiem, darbinieku attieksmi, fiziska spēka pielietošanu, medicīnisko aprūpi, korekcijas darbu, izglītības pieejamību un citu tiesību nodrošināšanu) vai lūdz aizpildīt anketas. Sarunas ar nepilngadīgajām personām notiek privāti, bet, ja ir nepieciešams veikt

⁵⁸ Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 8.panta pirmā daļa.

⁵⁹ Likuma „Par policiju” 27.panta sestā daļa.

⁶⁰ Iekšējās drošības biroja likums (stāsies spēkā 2015.gada 1.novembrī).

⁶¹ Valsts sociālās aprūpes centra nolikums 9.-12.punkts.

⁶² Imigrācijas likuma 59.² panta otrās daļas 5.punkts.

iespējamā pārkāpuma izmeklējumu, pārrunas ar nepilngadīgo personu tiek veiktas kopā ar attiecīgo strīda pusi. Cēsu audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem priekšnieks norādīja, ka sarunas ar nepilngadīgo personu, kas ir īpaši bīstams sabiedrībai, notiek uzrauga klātbūtnē. Pārbaudes laikā tiek apmeklētas iestādes telpas (dzīvojamās telpas, mācību telpas, ēdnīca, īpašās uzraudzības telpas u.c.). Aptuveni divu nedēļu laikā pēc pārbaudes tiek nosūtīts ziņojums vai pārbaudes akts par konstatētām nepilnībām un ierosinājumiem. Aptuveni 1 līdz 3 mēneša laikā (var būt arī ilgāks termiņš, ja trūkumu novēršanai ir nepieciešams ilgāks laiks) iestādei, kurā tika veikta pārbaude, ir jāsniedz atbilde par novērstiem trūkumiem.

Iestādes darbinieki norādīja, ka lielākoties pārbaudes palīdz uzlabot darba apstākļus un novērst bērnu tiesību pārkāpumu riskus, bet arī norādīja, ka pārbaudes var traucēt darbam un radīt stresu. Iestādes darbinieki norādīja, ka, lai vizītes kļūtu efektīvākas dažādu trūkumu novēršanai būtu nepieciešams piesaistīt naudas līdzekļus (attiecās uz uzraugošo institūciju pārbaudēm), kā arī pārbaudēs būtu nepieciešams iesaistīt attiecīgās nozares ekspertus.

4.2. Bērniem pieejamie sūdzību iesniegšanas mehānismi iestādēs

Šajā sadaļā ir aprakstīti sūdzību iesniegšanas mehānismi, par kuriem informāciju sniedza iestādes darbinieki; bērnu izpratne par iespējam iesniegt sūdzību konkrētā iestādē un ārpus tās, problemātiskie aspekti un intervētāju rekomendācijas.

4.2.1. Intervija ar darbiniekiem

Ilgūciema cietums

Ilgūciema cietumā tika norādīts, ka nepilngadīgā persona, nonākot ieslodzījuma vietā, tiek iepazīstināta ar iekšējās kārtības noteikumiem, tostarp sūdzību iesniegšanas mehānismu, izskaidrotas tiesības, pienākumi un dienas režīms. Iestādē tika uzsvērts, ka nepilngadīgās personas ļoti reti sūdzas, bet, ja šādi gadījumi notiek, tad pārsvarā tiek izteikta neapmierinātība par ēdināšanu, atbalsta personālu un uzraugiem.

Sūdzības tiek reģistrētas elektroniski. IEPV un cietuma administrācijai ir pieeja reģistram. Sūdzību var iesniegt rakstiski, bet lielākoties tās tiek izteiktas mutiski un atrisinātas pārrunu ceļā. Cietuma darbinieki norādīja, ka nepilngadīgās personas rakstiskas sūdzības iesniedz ļoti reti.

Sūdzības tiek izskatītas šādi:

1. Sūdzība adresēta cietuma priekšniecei tiek reģistrēta un nodota cietuma priekšniecei.
2. Sūdzību izskatīšanai nodod Sociālās rehabilitācijas daļas galvenajai inspektorei.
3. Nekavējoties tiek veiktas pārrunas ar nepilngadīgo personu; ja nepieciešams, tiek pieprasīti paskaidrojumi no attiecīgā darbinieka.
4. Ja sūdzība ir pamatota, trūkumi, nepilnības tiek novērstas pēc iespējas īsākā laika periodā.
5. Sūdzības iesniedzēja saņem rakstisku atbildi (ja sūdzība ir iesniegta rakstveidā) vai mutiski tiek paziņots par pieņemto lēmumu/risinājumu.
6. Gadījumā, ja sūdzības iesniedzēja nepiekrīt pieņemtajam lēmumam, to var apstrīdēt IEPV priekšniekam Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. IEPV priekšnieka lēmumu var pārsūdzēt administratīvajā rajona tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Administratīvās rajona tiesas lēmums nav pārsūdzams.

Sociālās korekcijas izglītības iestāde „Naukšēni”

SKII „Naukšēni” tika norādīts, ka sociālā pedagoga pienākums ir trīs dienu laikā izskaidrot un iepazīstināt nepilngadīgo personu ar iekšējās kārtības noteikumiem, veicot attiecīgo ierakstu audzēkņu uzņemšanas kartē. Par iepazīšanos ar iekšējās kārtības noteikumiem audzēknim ir jāparakstās speciāli izstrādātajā veidlapā. Turklāt katru gadu sociālais pedagogs atkārtoti ar audzēkņiem tos pārrunā. Iestādē tika norādīts, ka visbiežāk tiek saņemtas sūdzības par bērna uzvedības vērtēšanu, darbinieku attieksmi un bērnu savstarpējiem konfliktiem.

Sūdzības reģistrē, veicot ierakstu žurnālā, kurā norāda datumu, sūdzības iesniedzēja vārdu, uzvārdu, tšu sūdzības aprakstu, iestādes turpmākas darbības. Ja tika iesniegta sūdzība par vērtējumiem (soda punktiem), rīko pārrunas ar sūdzības iesniedzēju un attiecīgo darbinieku, kas soda punktus ir piemērojis. Sarunas beigās nonāk pie secinājuma, vai soda punkti tiek mainīti. Bērnu savstarpējo konfliktu risināšanai sociālais pedagogs veic pārrunas ar konfliktā iesaistītajām pusēm un beigās vienojās par attiecīgo risinājumu. Gadījumā, ja sūdzības iesniedzējs nav apmierināts ar lēmumu, bērns var prasīt audienci pie direktora. Sūdzības tiek izskatītas nekavējoties, bet tā, lai netiktu traucēts bērna dienas režīms.

Iestādē ir audzēkņu padome, ar kuru iestādes administrācija rīko sēdi 1 reizi 2 mēnešos. Sēdes laikā audzēkņiem ir iespēja iesniegt priekšlikumus un izteikt neapmierinātības par dažādām tēmām.

Diemžēl iestādē nav nodrošināta iespēja anonīmu sūdzību iesniegšanai bērnu tiesību aizsardzības iestādēm. Ja bērns vēlas iesniegt sūdzību, attiecīgajai iestādei adresētā vēstule ir jānodod audzinātājam tālākai nosūtīšanai. Turklāt telefonsarunas iestādē ir ierobežotas, bet mobilo telefonu glabāšana nav atļauta. Pirms zvanīšanas bērnam ir jānorāda telefona numurs, tādējādi arī pa telefonu nav iespējams piezvanīt bērnu tiesību aizsardzības iestādei, lai SKII „Naukšēni” administrācija to neuzzinātu. Savukārt kā viens no soda veidiem tiek piemērota interneta lietošanas ierobežošana.

Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca „Ainaži”

PNS „Ainaži” iekšējās kārtības noteikumos ir norādīts, ka pacientam ir tiesības iesniegt sūdzības un priekšlikumus ārstējošam ārstam, nodaļas vadītājam, administrācijai, augstākstāvošām veselības aprūpes iestādēm vai tiesībsargājošām iestādēm. Par iepazīšanās ar iekšējās kārtības noteikumiem bērns parakstās medicīniskajā dokumentācijā. Ja bērns atsakās pildīt noteikumus, viņam par to argumentētā veidā ir jāinformē slimnīcas personāls.

PNS „Ainaži” tika norādīts, ka bērns var iesniegt sūdzību rakstiski vai izteikt savu neapmierinātību mutiski. Lielākoties bērni izteic neapmierinātību par sadzīviska rakstura lietām, kā arī jaunienācēji par iekšējās kārtības noteikumiem.

Ar sūdzības iesniedzēju veic pārrunas galvenā ārste par sūdzības priekšmetu un vienojas par attiecīgo risinājumu.

Galvenā ārste norādīja, ka bērniem ir grūtības ar savu tiesību izpratni veselības stāvokļa dēļ.

PNS „Ainaži” tika norādīts, ka nebija gadījuma, ka pacients, atrodoties slimnīcā, sūdzētos tiesībsargājošām iestādēm. Taču tas varētu būt saistīts ar kastītes, kurā var ielikt sūdzību anonīmi, neesamību. Turklāt slimnīcā nav atļauts glabāt rakstāmlietas. Jā bērns vēlas uzrakstīt vēstuli, viņam ir iespējams to uzrakstīt pie sociālā pedagoga, kas tālāk nodos vēstuli galvenajai ārstei. Tādējādi PNS „Ainaži” nav nodrošināta iespēja anonīmo sūdzību iesniegšanai.

Cēsu audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem

Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem tika norādīts, ka vecākais inspektors nepilngadīgo personu, kas nonāk ieslodzījuma vietā, iepazīstina ar iekšējās kārtības noteikumiem, Latvijas Sodū izpildes kodeksu, tostarp sūdzību iesniegšanas mehānismu, izskaidro tiesības, pienākumus un dienas režīmu. Nepilngadīgā persona par to parakstās attiecīgajā veidlapā. Iekšējās kārtības noteikumi u.c. dokumenti nepilngadīgām personām ir pieejami viņu dzīvojamā korpusā. Iestādē ir arī nodrošināta pieeja portālam www.likumi.lv, kur var apskatīt Latvija tiesību aktus.

Iestādē tika norādīts, ka sūdzību skaits no ieslodzītām personām samazinās. Pēdējā laikā tika saņemtas tikai divas sūdzības par būtiskajiem bērnu tiesību pārkāpumiem: 1. par cietuma priekšnieka lēmumu, kuru sūdzības iesniedzējs vēlāk atsauc; 2. par drošības daļas priekšnieka rīcību (tika veikta dienesta pārbaude, sūdzība bija nepamatota). Taču lielākā daļa sūdzību ir par sadzīviska rakstura lietām, zvaniem, satikšanās kārtību, atļauto priekšmetu glabāšanu, kuras tiek nekavējoties izskatītas un atrisinātas. Sūdzību var iesniegt rakstiski, bet pārsvarā tās tiek izteiktas mutiski un atrisinātas pārrunu ceļā.

Saņemot iesniegumu/sūdzību no nepilngadīgās personas, darbinieks, kas sūdzību pieņēma, uzliek uz tās pieņemšanas datumu, savu vārdu/uzvārdu un parakstu. Sūdzības tiek arī reģistrētas elektroniski, kuram ir pieeja IEVP un cietuma administrācijai. Turklāt par sūdzībām, iesniegumiem, priekšlikumiem un dažāda veida pārkāpumiem tiek veikts atsevišķs ieraksts žurnālā.

Sūdzības tiek izskatītas šādi:

1. Sūdzība tiek reģistrēta sekretariātā un nodota cietuma priekšniekam, kas uzliek kontroli tās izpildei aptuveni 2 nedēļas, bet, ja sūdzība ir par ēdināšanu, tad nekavējoties.

2. Tiek veiktas attiecīgās darbības strīda/sūdzības/priekšlikuma izskatīšanai (lielākoties tās ir pārrunas ar nepilngadīgo personu; ja nepieciešams pieprasa paskaidrojumus no attiecīgā darbinieka).

3. Ja sūdzība ir pamatota, trūkumi/nepilnības tiek novērstas pēc iespējas īsākā laika periodā.

4. Sūdzības iesniedzējs saņem rakstisku atbildi (ja sūdzība ir iesniegta rakstveidā) vai mutiski tiek paziņots par pieņemto lēmumu/risinājumu.

5. Gadījumā, ja sūdzība ir izteikta mutiski un nepilngadīgā persona nav apmierināta ar risinājumu, tai ir tiesības sūdzību iesniegt rakstiski, adresējot to cietuma priekšniekam. Ja sūdzības iesniedzējs nepiekrīt pieņemtajam lēmumam, to var apstrīdēt IEVP priekšniekam Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. IEVP priekšnieka lēmumu var pārsūdzēt administratīvajā rajona

tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Administratīvās rajona tiesas lēmums nav pārsūdzams.

4.2.2. Intervija ar bērniem un rekomendācijas

Iļģuciema cietums

Aptaujā piedalījās 2 nepilngadīgās meitenes vecumā no 16 līdz 18 gadiem, kuras atradās Iļģuciema cietuma Nepilngadīgo nodaļā monitoringa laikā. Meitenes pārliecinoši norādīja, ka viņām ir zināma sūdzības iesniegšanas kārtība un viņas nepieciešamības gadījumā to arī izmanto. Ar sūdzību iesniegšanas mehānismu meitenes iepazīstināja Nepilngadīgo nodaļas audzinātāja. Pēc meiteņu teiktā vispirms ar sūdzību, kas izteikta mutvārdos vai noformēta rakstiski, ir jāvērsas pie audzinātājas. Ja neapmierina sūdzības izskatīšanas rezultāts, pastāv iespēja rakstisku sūdzību adresēt cietuma priekšniecei. Meitenes ir izmantojušas tiesības vērsties ar sūdzību pie audzinātājas. Sūdzību izskatīšanas laiks ir aptuveni līdz 10 dienām, atbilde tiek paziņota mutvārdos. Viena no meitenēm pozitīvi atzīmēja Nepilngadīgo nodaļas darbinieku rīcību, reaģējot uz viņas sūdzību par citas nepilngadīgās apcietinātās neadekvātu uzvedību. Intervijas laikā tika norādīts, ka cietuma darbinieki bija objektīvi un atbalstoši. Lai nodrošinātu meitenes drošību nākotnē, Nepilngadīgo nodaļas darbinieki nodrošinājuši sūdzības iesniedzējas konfidencialitāti, kā arī konkrētajā situācijā pieņēmuši atbilstošu lēmumu. Tajā pašā laikā otra meitene norādīja, ka viņas sūdzība netika apmierināta, turklāt par to, ka viņa izmantoja tiesības iesniegt sūdzību, kļuva zināms daudziem cietuma darbiniekiem un viņa tika kritizēta. Abas meitenes nespēja atbildēt par ieslodzījuma vietu kontrolējošām iestādēm, taču meitenes atzīmēja, ka pārbaudes ir nepieciešamas, jo tās var mazināt tiesību pārkāpumus. Aptaujā tika secināts, ka meitenes labi pārzina iekšējo sūdzības iesniegšanas mehānismu, taču par ārējo sūdzības iesniegšanas mehānismu, piemēram, tiesībām vērsties ar sūdzību ieslodzījuma vietu pārvaldē, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijā, pie tiesībsarga, informācija bija nepietiekama.

Nepieciešamie uzlabojumi :

1. Sūdzības izskatīšanas procesā iesaistīt tikai tos iestādes darbiniekus, kuri tieši saistīti un ir atbildīgi par sūdzībā norādīto jautājumu;
2. Informēt nepilngadīgās personās par ārējiem sūdzības iesniegšanas mehānismiem.

Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca „Ainaži”

Aptaujā piedalījās 6 bērni: četri bērni vecumā no 16 līdz 18 gadiem, viens bērns vecumā no 10 līdz 14 gadiem un viens bērns vecumā no 14 līdz 16 gadiem. Tikai viens bērns atbildēja, ka ar sūdzības iesniegšanas kārtību viņš bija iepazīstināts, izlasot slimnīcas iekšējās kārtības noteikumus. Pārējie bērni par kārtību neko nezināja, bet, ja būtu tāda nepieciešamība, viņi vērstos ar mutisku sūdzību pie galvenās ārstes. Ārstēšanas laikā stacionārā bērniem nevienas sūdzības nav bijis, līdz ar to arī sūdzības iesniegšanas mehānisms netika iedarbināts. Viens bērns norādīja, ka vienīgās sūdzības ir par lietotajām zālēm, bet tās neviens neuzklausot. Bērni norādīja, ka sūdzēties viņiem nav bail un nav par ko. Attiecībā uz iestādēm, kuras var veikt pārbaudes slimnīcā, viens bērns izteica pieņemumu, kas tā varētu būt Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, jo šīs iestādes pārstāvjus redzējis, ārstējoties stacionāri citā psihoneiroloģiskajā slimnīcā.

Nepieciešamie uzlabojumi:

1. Iepazīstinot bērnu ar slimnīcas iekšējās kārtības noteikumiem, būtu vēlams arī mutiski pārrunāt galvenos jautājumus, tostarp izskaidrot bērnam saprotamā veidā iekšējo un ārējo sūdzības iesniegšanas mehānismu.
2. Slimnīcas telpā, kas brīvi pieejama bērniem, vēlams izvietot kastīti bērnu sūdzībām un priekšlikumiem.
3. Bērni nepārzina savas tiesības, par ko viņi drīkst sūdzēties, jāveic izskaidrojošs darbs, lai šie bērni pārzinātu savas tiesības sūdzēties. Gadījumā, ja bērns nevar izprast savas tiesības smaga veselības stāvokļa dēļ, vēlams bērna vecākiem skaidrot bērna tiesības, iekšējās kārtības noteikumus un iekšējo un ārējo sūdzības iesniegšanas mehānismu.

Sociālās korekcijas izglītības iestāde „Naukšēni”

Tika intervēti 13 bērni: divi bērni vecumā 13 gadi, trīs bērni vecumā 15 gadi, divi bērni vecumā 14 gadi, trīs bērni vecumā 16 gadi un trīs bērni, kuriem bija 17 gadi. Lai arī tikai četri bērni norādīja, ka viņiem tika izskaidrots iekšējais sūdzības iesniegšanas mehānisms, no aptaujas secināms, ka bērniem ir zināms, pie kā iestādē ir jāvērsas sūdzības gadījumā. Par sūdzības iesniegšanas kārtību sociālās uzvedības korekcijas iestādē bērnus informēja sociālais pedagogs un audzinātāja. Bērni var vērsties ar sūdzību pie sociālā pedagoga, audzinātāja, direktora vietnieka un direktora. Sūdzība var tikt izteikta mutvārdos vai noformēta rakstiski. Ja tiek izmantotas tiesības vērsties ar sūdzību pie direktora, parasti

sūdzību nepieciešams noformēt rakstveidā. Sūdzības izskatīšanas procesā tiek uzklaustītas iesaistītās puses, tad tiek pieņemts lēmums, kuru bērnam mutiski paziņo. No aptaujas nebija iespējams viennozīmīgi secināt, vai bērnus apmierina, kā darbojas sūdzības iesniegšanas mehānisms iestādē, jo viens bērns pozitīvi novērtēja iestādes rīcību, izskatot viņa sūdzību, taču otrs bērns izteicās, ka iestādē vispār nav vērts sūdzēties, turklāt pastāv bailes par iespējamām nelabvēlīgām sekām. Bērniem, kuri ilgstoši dzīvojuši iestādē, bija zināms, ka ar sūdzību var vērsties arī Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijā, jo iepriekš minētā iestāde pēc citu audzēkņu sūdzības veica pārbaudi sociālās uzvedības korekcijas iestādē. Par iespējam vērsties citās iestādēs ārpusē informācija bija nepietiekama. Turklāt tika norādīts, ka pastāv grūtības sūdzību anonīmai iesniegšanai. Kopumā vērtējot bērnu sniegto informāciju, secināms, ka bērni nepārzina savas tiesības iesniegt sūdzību par iestādē notiekošo citām valsts institūcijām. Bērni nepārzina savas tiesības iesniegt sūdzību par vadības pieņemtajiem lēmumiem.

Nepieciešamie uzlabojumi:

1. Nodrošināt objektīvu sūdzības izskatīšanu.
2. Pilnīgi izslēgt iespējamo nelabvēlīgu seku iestāšanās bērnam, kurš izmanto tiesības vērsties ar sūdzību.
3. Nodrošināt iespēju vērsties ar sūdzību ārpus iestādes anonīmi.
4. Vēlams veicināt bērnu izpratni par ārējiem sūdzības iesniegšanas mehānismiem, tostarp interneta vietnē.

Cēsu audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem

Aptaujā piedalījās 10 personas: četri notiesātie vecumā 18 gadi un trīs notiesātie 16 gadu vecumā, viens apcietinātais vecumā 15 gadi un divi notiesātie vecumā 15 gadi. Visi jaunieši bija informēti par iekšējo sūdzības iesniegšanas mehānismu, ar kuru viņus iepazīstināja, iestājoties iestādē. Jauniešiem pastāv iespēja vērsties pie audzinātāja, sociālā darbinieka, iestādes priekšnieka. Sūdzības parasti tiek noformētas rakstiski. Sūdzības var iemest speciāli šim nolūkam paredzētā kastītē, kas brīvi pieejama audzēkņiem dienas laikā, vai iesniegt darbiniekam personīgi. Audzināšanas iestādes darbinieku attieksme pret sūdzības iesniedzēju ir saprotoša un atbalstoša. Izskatīšana notiek ātri, t.i., 1-2 dienas. Lēmums tiek paziņots mutiski, lai gan nevienā gadījumā jauniešiem netika izskaidrots, ka pieņemto lēmumu var pārsūdzēt arī citur. Jaunieši norādīja, ka sūdzības iesniegšanas mehānismu izmanto reti, jo nav tādas vajadzības, un kopumā jaunieši ir apmierināti ar to, ka tas darbojas. Procedūru raksturoja kā vieglu. Tika noskaidrots, ka jauniešiem ir zināms, ka par apstākļiem Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem pastāv iespēja vērsties ar sūdzību ieslodzījuma vietu pārvaldē, taču par šo iespēju uzzināja no citiem audzēkņiem. Par citām, iestādēm, kurās vēl var vērsties ar sūdzību, piemēram, Tiesībsarga birojā vai Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijā, informācijas nebija. Daži jaunieši informēja, ka pārbaudes audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem regulāri veic ieslodzījuma vietu pārvalde un vienu reizi uz pārbaudi bija pārstāvji no Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas. Tika pozitīvi atzīmēts, ka pārbaudes ir nepieciešamas, taču tām ir jānotiek biežāk un obligāti ir jāveic pārrunas ar pašiem audzēkņiem.

Nepieciešamie uzlabojumi:

1. Vēlams veicināt bērnu izpratni par ārējiem sūdzības iesniegšanas mehānismiem.
2. Bērni nav informēti par tiesībām vērsties ar iesniegumu bērna tiesību aizsardzības institūcijās. Šī sarakste nav cenzējama. Iestādes vadītājs nodrošina, lai iesniegums nekavējoties tiktu nosūtīts adresātam.

4.3. Intervija ar ieslodzījuma vietu pārvaldes pārstāvi un rekomendācijas

Intervijā ar IEVP Izglītības un nodarbinātības nodaļas priekšnieci Svetlanu Trubačovu tika noskaidrots, ka IEVP kompetencē ietilpst apcietinājuma kā drošības līdzekļa un brīvības atņemšanas kā kriminālsoda izpildes nodrošināšana. Ieslodzījuma vietu pārvalde uzrauga un nodrošina ieslodzītajām personām (arī bērniem) noteikto uzvedības normu un tiesību ievērošanu, kā arī pienākumu izpildi. S.Trubačova informēja, ka iestādē netiek atsevišķi veidota statistika par saņemtajām nepilngadīgo sūdzībām. Tās tiek saskaitītas kopā ar visām saņemtajām sūdzībām no ieslodzījuma vietām, līdz ar to nav pieejamas statistikas par saņemtajām sūdzībām no ieslodzītajiem bērniem. Tomēr kopumā tādas esot ļoti reti saņemtas.

Attiecībā uz organizācijām, kuras veic bērnu tiesību pārbaudi un monitoringa vizītes ieslodzījuma vietās, S.Trubačova norāda, ka vienu reizi gadā Cēsu audzināšanas iestādi nepilngadīgajiem un Ilģuciema cietuma nepilngadīgo nodaļu apmeklē VBTAI, kas pēc monitoringa vizītes sagatavo pārbaudes aktu un mēneša laikā to iesniedz IEVP. Tā sniedz savu atbildi uz norādītajiem trūkumiem, kā arī savu viedokli, ja aktā norādītajai informācijai nepiekrīt. Pēdējos gadus

nav bijuši būtiski pārkāpumi. Nav arī konkrētas tēmas, par ko visbiežāk būtu saņemti aizrādījumi vai ieteikumi. Vienīgais, kas norādīts, ka darbiniekiem nav speciālās apmācības bērnu tiesību jomā, bet tam trūkstot līdzekļu šobrīd. Jautājums tomēr tiek risināts un finansējumu meklējot.

Par starptautiskajām organizācijām, kuras būtu veikušas monitoringa vizītes un sniegušas kādas rekomendācijas – S.Trubačovai nav.

Kopumā IEVP ieskatā šādas monitoringa vizītes vērtējamas pozitīvi, jo tādā veidā var atklāt trūkumus bērnu tiesību nodrošināšanā, ko paši darbinieki ikdienā, iespējams, nepamana.

IEVP ieskatā kopumā bērnu tiesības tiek nodrošinātas atbilstoši bērna interesēm. Tomēr kā nepieciešamos uzlabojumus darbiniece norāda – bērnu ēdienkartes dažādošanu, ēdiena porciju izmēra palielināšanu, darbinieku izglītošanu, plašāku interešu izglītības iespēju nodrošināšanu bērniem.

Nepieciešamie uzlabojumi:

1. Obligāti veidot atsevišķu statistiku par bērnu iesniegtajām sūdzībām. Iespējams, būtu nepieciešama atsevišķa struktūrvienība, kas būtu atbildīga tikai par ieslodzīto bērnu tiesību nodrošināšanu un pārbaudi.

5.Secinājumi un rekomendācijas

Galvenokārt secinājumi ir veidoti no Latvijas normatīvā regulējuma analīzes un monitoringa vizīšu laikā veiktajām intervijām ar bērniem un iestādes darbiniekiem.

Galvenās bažas ir par to, ka bērni neizprot savas tiesības iesniegt sūdzību, un par to, ka slēgtā tipa iestādēs bērnu sūdzības var netikt reģistrētas un izskatītas. Prakse parāda, ka lielākā daļa mutvārdu sūdzību netiek reģistrētas un noformētas rakstveidā, kā to paredz Administratīvā procesa likums.

Bažas ir arī par to, vai bērniem tiek nodrošināta iespēja sūdzēties ārpus iestādes – augstākā iestādē, Tiesībsarga birojā vai VBTAL; vai tiek nodrošināta informācija (adrese, telefons) par to, kurā iestādē iespējams sūdzēties; vai ir iespēja nosūtīt vēstuli (pastmarka, aploksne, papīrs, pildspalva); vai tiek nodrošināta iespēja piezvanīt uz bezmaksas bērnu uzticības tālruni. Šajā sakarā gan no sūdzību un iesniegumu skaita, gan no bērnu teiktā secināms, ka bērniem netiek efektīvi nodrošināta iespēja sūdzēties ārpus iestādes. Tas galvenokārt ir saistīts ar bērnu izpratnes trūkumu par savām tiesībām iesniegt sūdzības, kā arī ar iestādes nepietiekamo tehnisko nodrošinājumu (telefona, pastmarka, aploksne, papīra nepieejamība, anonīmās pastkastītes trūkums u.c.). Iestādes diemžēl sūdzēšanos uzskata par nevēlamu parādību, kas jānovērš. Tāpēc tās nav ieinteresētas sniegt bērniem informāciju par sūdzību iesniegšanas mehānismu un padarīt to caurspīdīgu un viegli saprotamu. Tādējādi iestādes tiek aicinātas:

1. reģistrēt mutvārdu sūdzības, kā to paredz Administratīvā procesa likums;
2. veikt nepieciešamās darbības, lai efektīvi nodrošinātu iespēju iesniegt sūdzību ārpus iestādes, kā arī sūdzēties anonīmi;
3. sniegt bērniem visaptverošo informāciju par sūdzību iesniegšanas mehānismiem bērniem vieglā un saprotamā valodā.

Iestādēm ir jāapzinās, ka sūdzību iesniegšana var palīdzēt uzlabot attiecīgās iestādes pakalpojuma kvalitāti.

Lai atvieglotu sūdzību iesniegšanas mehānismu, būtu jāpilnveido tiesiskais regulējums. Pašlaik vispārīgs regulējums ir Administratīvā procesa likumā, Iesniegumu likumā, Paziņošanas likumā un jomu speciālajos likumos.

Administratīvā procesa likumā noteikts: „Tās fiziskās personas procesuālās tiesības, kura nav sasniegusi 15 gadu vecumu, īsteno šīs personas likumiskais pārstāvis. Tās fiziskās personas procesuālās tiesības, kura sasniegusi vecumu no 15 līdz 18 gadiem, īsteno šīs personas likumiskais pārstāvis. Šādās lietās iestāde vai tiesa uzaicina piedalīties arī attiecīgo nepilngadīgo personu. Likumā noteiktajos gadījumos nepilngadīgā persona ir tiesīga patstāvīgi īstenot savas procesuālās tiesības un izpildīt pienākumus. Ja likums nepilngadīgai personai, kas sasniegusi 15 gadu vecumu, piešķir tiesības patstāvīgi vērsties iestādē, tai ir tiesības administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību patstāvīgi pārsūdzēt tiesā. Šādā lietā pēc iestādes vai tiesas ieskata var pieaicināt šīs personas likumisko pārstāvi, lai viņš sniegtu tai palīdzību lietas vešanā.”⁶³

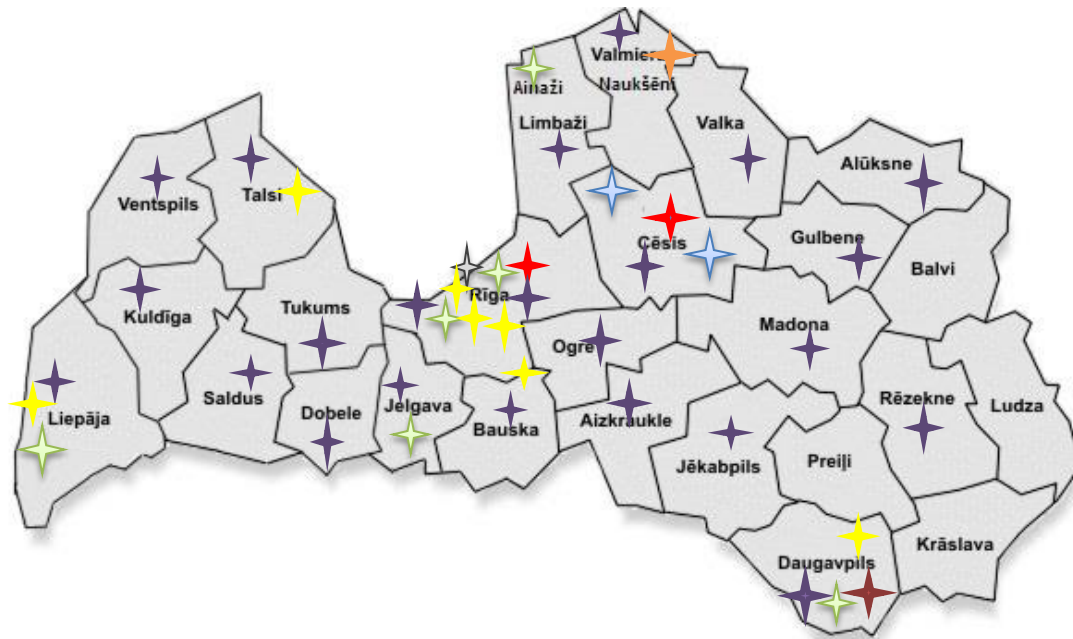
Speciāls regulējums tieši attiecībā uz bērnu tiesībām vērsties valsts un pašvaldību institūcijās ir noteikts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70.panta otrajā daļā. Taču tas ir nepilnīgs, jo paredz bērna tiesības iesniegt sūdzību tikai gadījumā, ja bērna tiesības pārkāpis bērna likumīgais pārstāvis,

⁶³ Administratīvā procesa likuma 21.pants

bērnu aprūpes vai izglītības iestādes darbinieks. Tādējādi ir nepieciešams grozīt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70. pantu, paredzot bērna tiesības sūdzēties ikvienā gadījumā, kad viņa tiesības ir pārkāptas. Likumā jānosaka arī katras iestādes, kurā uzturas bērni, pienākums noteikt sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas kārtību un padarīt to bērniem pieejamu, ja kārtība nav noteikta normatīvajos aktos.

Pielikums 1.

Brīvību ierobežojošās iestādes bērniem Latvijā

Ar zaļo zvaigznīti ir atzīmētas psihoneiroloģiskās slimnīcas

Ar oranžo – SKII “Naukšēni”

Ar tumši sarkano – aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrs “Daugavpils”

Ar pelēko – profilakses iestāde

Ar gaiši zilo – rehabilitācijas iestādes bērniem, kuriem ir atkarības problēmas no alkohola, narkotiku vai citu psihoaktīvo vielu lietošanas

Ar sarkano – audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem

Ar violeto – ĪAV

Ar dzelteno – VSAC